

ŠVIESA

SPALIS-LAPKRITIS-GRUODIS, 1966

D-RAS STASYS MATULAITIS

Kovotojas, istorikas, literatūros kritikas, rašytojas; šiemet sukako šimtas metų, kai gimė (mirė 1956 m. bal. 10 d., Vilniuje)

ŠVIESA

The *Light*

Prenumeratos kaina: metams \$1.00
Pavienis numeris 25c

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija, 102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y., 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redakcinė komisija: R. Mizara, A. Bimba. Atsakomąsias redaktorius: A. Bimba

No. 4 Spalis-Lapkritis-Gruodis (October-November-December), 1966 XXXII

NESAKYKIT, KAD AŠ SENAS

Nesakykit, kad aš senas,
Daug jau metų pragyvenęs,
Kad jausmai mano atbuko,
Dvasios siekimai susmuko,
Kad velku gyvybės našta,
Sunkią, liūdną — jėgos mažta.

Taip manydami, jūs klystat,
Sielos mano nepažįstat.
Jei kūnas kiek ir suvargo
Nuo audrų šio svieto margo,
Bet dvasioj dar karštis dega,
Protas veiklus, dar nemiega.

Tas visiškai dar ne senas,
Nors ir daug metų gyvenęs,
Jeigu dvasioj jaunas liko,
Jei siela dar nesunykto.

Senas tas, kas, būdams jaunas,
Dvasioj jau suvytęs senis;
Jaunam protas jau sustingo.
Dvasios kaitra belaik dingo.

Tas jau ne tik tikrai senas:
Vardas jam — gyvas lavonas.

St. Matulaitis

St. Matulaitis šį eilėrašį rašė 1948 metais, būdamas 82 metų amžiaus.— "Šv." Red.

VIETNAMAS

Kaip stebėtina! Sunku tikėti
Kad tavęs nežinojau iš viso,
Kai šiandieną kiekviens tavo garsas
Verkia-kaukia galvos smegenyse.

-:- -:- -:-

DVI KONTRIBUCIJOS

Ciklo-gazai, dujų dušai
Šturmbanfiureriai, durtuvai;
Griaučių kalvos, vaikų lėlės —
Juodi, rudi Aušvicai.

-:- -:- -:-

Skraidančios krematorijos
Defoliacija.
Vaiko lavonas.
Napalmas.
Eskaliacija.

R. Baranikas

Mūsų pačių reikalais

ROJUS MIZARA

Šis „Šviesos“ numeris 1966 metais bus paskutinis. Kadangi šie metai—pojubiliejiniai, tai reikėtų bandyti suvesti kai kuriuos mūsų auksinio jubiliejaus, mūsų įtempto darbo, mūsų siekimų rezultatus. Ir šia proga noriu su skaitytojais, su LLD nariais pasidalinti mintimis, kylančiomis iš viso to, ką dirbome ir ką turėtume dirbti.

1. Lietuvių Literatūros Draugijos penkiasdešimtmetis jubiliejus įvyko pernai. Apie jį buvo daug spaudoje rašyta ne tik pas mus, o ir užsienyje, ypač Lietuvoje. Buvo pasakyta nemaža kalbų. Vyko visokių pramogų—vis vardan mūsų draugijos jubiliejaus. Ir štai praėjo metai po tų iškilmių ir pareikšto džiaugsmo, po tų pelnytų ir gal ne visiškai užpelnytų komplimentų, kurie buvo teikiami mūsų draugijai ir josios kūrėjams bei darbuotojams. Kyla klausimas: kiek mes iš viso to laimėjome? Kiek jubiliejus pakėlė mūsų draugiją, nariais ir bendrai—moralškai? Kokią piūtį mes piovėme iš pasėtų jubiliejiniais metais pasėlių?

Pernai išleidome net dvi svarbias istorines knygas: (a) anglų kalba „Lithuania Past and Present“, (b) d-ro A. Petrikos „LLD ir Pažangieji Amerikos lietuviai.“

Angliškoji knyga išleisti brangiai atsiėjo. Gerai, kad turime mecenatų, stojusių mums į talką, medžiagiškai rėmusių knygos išleidimą. Bet išleidimas užtenkamai lėšavo ir organizacijai. Atspausdas nemažas egzempliorių skaičius. Knyga buvo išsiuntinėta ne tik mūsų draugijos nariams; išsiuntinėta ir daugeliui bibliotekų, daugeliui aukštųjų mo-

kyklų, daugeliui kongresmanų, senatorių, visuomenininkų, Jungtinių Tautų diplomatų. Nemažas knygos egzempliorių skaičius buvo pasiųstas amerikinei spaudai.

Angliškąją knygą leidžiant, buvo turėta galvoje du dalykai: supažindinti su Lietuvos praeitimi ir dabartimi amerikine visuomene, spauda; supažindinti ypatingai lietuvių kilmės Amerikoje gimusiuosius ir augusiuosius, kurie neskaito lietuviškai, kuriems lietuvių kalba yra beveik svetima.

Po to, kai ši knyga išėjo iš spaudos, prabėgo daugiau nei vieneri metai. Na, ir kokie rezultatai? Ką pasiekėme ją išleisdami? Kas, pagaliau, galėtų į šiuos klausimus atsakyti? O atsakyti visgi reikėtų.

Ryšium su tuo, kyla klausimas, ką toliau darysime su Jungt. Valstijose gimusiais ir augusiais lietuvių kilmės žmonėmis, nebegalinčiais skaityti lietuviškos spaudos? Jeigu „Lithuania Past and Present“ tūliems buvo šokia tokia pradžia į lituanistiką, tai ką reikėtų darvti toliau, — kaip jiems padėti? O padėti privalome! Prieš porą ar daugiau metų aš esu kėlęs mintį „Laisvėje“, kad būtinai reikėtų išleisti nors vienkartinį anglų kalba žurnaliuką ar laikraštuką. Reikėtų jį gerai praplatinti, kad susimegztų tampresnis ryšys tarp mūsų ir Amerikoje gimusių lietuvių kilmės amerikiečių.

Tuo atžvilgiu galėtume pasimokyti ir iš kitų tautinių grupių—pav. iš pažangiųjų ukrainiečių, kurie leidžia savo jaunimui „The Ukrainian American“ mėnesinį anglų kalba laikraštuką.

Staptelėjus ties Amerikoje gimusiais, laikas galvoti apie suorganizavimą ir 1967 metų vasarą pasiuntimą į Lietuvą vienos (ar dviejų) jaunų žmonių turistinės grupės. Reikėtų kreipti dėmesį į lietuvių kilmės mokytojus, kurie turi vasariškas atostogas. ir daugiau uždirba, kad nors nedidelė jų grupė galėtų nuvykti į Lietuvą susipažinti su Tarybų Lietuvos mokytojais, su tenaitine mokymo sistema, ir su kitomis kultūrinėmis įstaigomis.

2. Per ilgus metus sielojomės, svarstėme, kada turėsime savo organizacijos istoriją, ir kas ją parašys. Atsirado žmogus, — d-ras A. Petrika, — kuris parašė, ir knygą jau antri metai turime.

Autorius knygon idėjo daug darbo. Nors ir trumpais bruoželiais knygoje yra nušviestas mūsų nueitasis kelias penkiasdešimt metų bėgyje. Gal ne kiekvienas posūkis aiškiai nušviestas, gal ne kiekvieno mūsų veikėjo nudirbti organizacijai darbai yra knygoje užrekorduoti. Sutikime, kad knygoje yra trūkumų, bet kur jų, pagaliau, šiandien nėra!

Mane liūdina, kad per daugiau kaip vienerius metus pas mus neatsirado asmens, kuris būtų padaręs knygos recenziją ir paskelbęs spaudoje. Taip, buvo vienas kitas straipsnelis "Laisvėje", buvo, rodosi, vieno asmens pasisakymas ir "Vilnyje." Bet tai buvo pastabėlės, liečiančios tą ar kitą LLD kuopą bei jos veikėjus. Nebuvo bendros knygos apžvalgos. Skaudžiausia, kad pačioje "Šviesoje" nebuvo nieko apie tai parašyta. O rašyti yra daug kas. LLD praeitis buvo sudėtinga; pergyventas metų pusšimtis buvo labai svarbus ne tik šiai kultūros organizacijai, o ir mūsų tautai, ir visai žmonijai. Ar autorius sugebėjo kiekvieną visuomeninį posūkį pilnai ir teisingai nušviesti? Tai klausimas, kuriuo turėtų vadovautis būsimoji knygos apžvalgininkai.

Nors esu "Šviesos" redakcinės komisijos narys, tačiau matau reikalo pasakyti: per mažai mes kreipėme dėmesio į knygas, kurias leido mūsų draugija, kurias davėme mūsų nariams. Kai kurios tokių knygų, rodosi, "Šviesoje" nebuvo net suminėtos! Taip esant, skaitytojams nepadėsime. O tai reikš nepadėsime ir pačiai LLD.

3. Grįžtu prie seno klausimo: ar mūsų žurnalo turinys geras, ar jis patenkinama mūsų poreikius? Kaip, iš tikrųjų, LLD nariai ir skaitytojai į "Šviesą" žiūri?

O man rodosi, reikėtų nors vieną kiekvieno "Šv." numerio puslapį paskirti skaitytojų balsams, kad keliais sakiniais kuo daugiau jų pareikštų savo nuomonę. Kiekvienas ko nors vertas žurnalas turi tokius skyrius, turėtume turėti ir mes "Šviesoje."

Man rodosi, kai kurie straipsniai truputį ilgoki. Reikėtų dėti trumpesnius ir juos rinkti didesniu šriftu (pointu), kad juo daugiau mūsų senesnio amžiaus žmonių galėtų skaityti.

Būtinai reikėtų palaikyti žurnale knygų recenzijų skyrių. Ir jis turėtų būti "gyvas" — straipsneliai, knygų aptarimai — turėtų būti trumpi, bet gyvi, patrauklūs. Kaipgi šiandien pas mus su knygų recenzijomis? Į "Laisvę" kitą kartą rašome tos pačios knygos dvi recenzijas, o "Šviesai" neduodame nei vienos!

Svarbu, kad žurnalo turinys būtų balansuotas ir kitu klausimu: reikia atsižvelgti kad mes gyvename Amerikoje, kad reikia daugiau amerikinais klausimais rūpintis. Daugiau dėmesio į bendruosius JAV lietuvių visuomeninius reikalus.

Su 1967 metais pagyvinkime visą mūsų draugijos veiklą. Pagerinkime jos organą žurnalą "Šviesą"!

Margaret Sanger

K. PETR IKIENĖ

Garsiai nuskambėjo žinia: mirė Margaret Sanger. Kažin ar Amerikoje yra dar kur moteris, kuri nebūtų girdėjusi Margaret Sanger vardo?

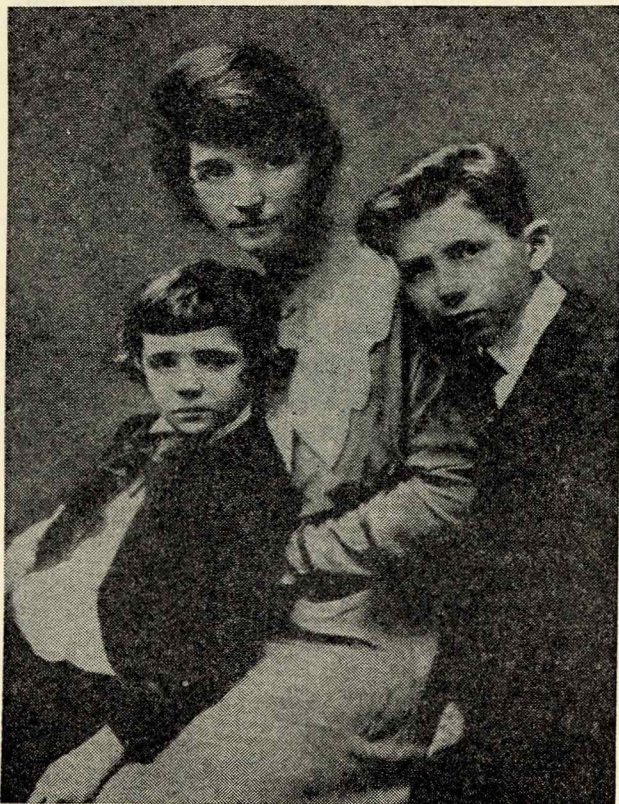
Prieš daugiau kaip 50 metų lieknutė jauna slaugė Niujorko biednuomenės gyvenamuose kvartaluose specializavosi patarnauti prie gimdymo. Ji matė daugelį moterų, sulaukusių vos 35 m. amžiaus, nuo perdažno gimdymo suvargusių, pasenusių. Kartą ji savo pastangomis sugražino į gyvenimą jauną moterį, kuri pati pasidarė abortą. Ji girdėjo, kaip moteris prašė daktaro patarimų nuo perdažno nėštumo. Atsakymas buvo: "Pasiųsk savo vyrą miegot ant stogo." Už šešių mėnesių toji moteris mirė nuo kito aborto. Panašių įvykių pasikartojė šimtai, tūkstančiai.

Visi žino, kad darbininkai, nepaisant kaip jie mylėtų kūdikius, dėl ekonominės padėties, neišsigali juos deramai aprūpinti. Bažnyčia ir valstybė griežtai draudė gimdymo kontrolę.

Bedirbdama, Margaret Sanger įsitikino, kad kaipo slaugė ji mažai tegali padėti moterims jų sunkiame gyvenime. Metė ji slaugės darbą ir savo gyvenimą pašventė kovai už gimdymo kontrolę. Margaret Sanger aukštai gerbė motinystę, bet ji aiškino, kad moteris privalo gimdyti tikrai sulyg savo sveikatos padėties ir sulyg ekonominių sąlygų. Kūdikiai yra žmonijos džiaugsmas, be kūdikių juoko, kaip be paukščių čiulbesio, be gėlių kvapnio ir gamtos grožio gyvenimas pasidarytų niūrus-pilkas. Kūdikiai ir motinos turi būt linksmi, gyvenimu patenkinti. Apie tokius kūdikius ji rašė

socialistų spaudoje, sakė prakalbas ir aiškino savo parašytose knygose.

Broklyno varguomenės gyvenamame distrikte 1913 m. Margaret Sanger atidarė gimdymo kontrolės patarimų kliniką. Policija užpuolė, suareštavo klinikos vedėją, sukonfiskavo ten rastąją literatūrą. Įžymus advokatas Untermyer pasisiūlė teisme apginti klinikos vedėją. Jis liepė Sangerienei parašyti prokuroriui laišką, su kuriuo jis kalbėjęs, ir kad savo laiške ji pasižadėtų, jog daugiau niekur neskelbs gimdymo kontrolės, tuomet ji nebus nubausta. Nuo tokio laiško ji griežtai atsisakė. Teisme ji smarkiai

Margareta Sanger su savo sūneliais

gynė savo poziciją, nurodė, kaip dėl stokos žinių biednos moterys daug kenčia ir pirma laiko miršta. Daugely atvejų didelėse šeimose pasireiškia skurdas, girtuoklystė, žiaurumai, peštynės, kalėjimas, gi mažose šeimose daugiau laimės, jų gyvenimas gražesnis.

Sulig 1873 m. pravesto įstatymo, gimdymo kontrolės klausimu literatūra buvo priskaityta prie nešvarios literatūros. Teisėjas nubaudė Margaret Sanger 30 dienų kalėjimo. Teismas suinteresavo publiką. Daug moterų organizacijų ėmė protestuoti prieš netikusį įstatymą ir M. Sanger nuteisimą. Prie protestuojančiųjų prisidėjo ir Amerikos Medikų Asociacija.

Kalėjimas nepalaužė Margaret Sanger energijos, priešingai, ji vėl sakė prakalbas, steigė klinikas, rašė spaudoje. Vėl daugelį sykių buvo suareštuota, apkaltinga. Įstatymas atsidūrė federaliniame teisme, ir 1937 m. buvo išspręsta, kad gimdymo kontrolę aiškinanti literatūra yra legali ir ją galima siuntinėti paštu.

Gimdymo Kontrolės lyga, įsteigta 1921 m., vėliau buvo pakeista į Planuotos Šeimos Asociaciją. Dabar Asociacija turi skyrius 88 šalyse. Amerikoje ir kitose šalyse gimdymo kontrolė pasidarė didelė visuomeninė problema. Valstybės skiria sumas pinigų suradimui tam sėkmingų efektų. Perdaug gimsta nepageidaujamų kūdikių. Mokyklose jau pradeda supažindinti jaunuolius su lyties klausimu. Pati aukščiausioji reakcijos tribuna — popiežius — jau kalba apie gimdymo kontrolę.

Išskyrus socialistines ir Sandinavijos šalis, Indija buvo pirmutinė, kur valdžios lėšomis pradėta skelbti gimdymo kontrolę. Neturtingoms šeimoms nemokamai duodama priemonės šeimos kontrolei. Kinijoje veda propaganda, idant moterys gimdytų tik du-tris kūdikius. Pasiliuosavę iš po kolonijinės priespau-

dos, daugelyje Afrikos šalių valdžios lėšomis siuntinėjami į provincijas medikai, ir beturčiams duodama priemonės veltui. Japonijoje nevien liuosai aiškina ma gimdymo kontrolę, o ir abortai daromi legaliai.

“Tai buvo ji, Margaret Sanger, kuri įtikino Ameriką ir visą pasaulį, kad gimdymas yra principialė žmogaus teisė, kaip ir kitos teisės, kuriomis visi turi teisę naudotis”, pasakė Dr. Alan F. Guttmachen, Planuotos Šeimos Pasaulinės Asociacijos prezidentas.

Margaret Sanger gimė 1884 m. Corning, N. Y., airių šeimoje, šešta iš vienuolikos vaikų. Tėvas, Michael Higgins, buvo akmenų šlifautojas. Motina mirė džiova vos sulaukusi 48 m. Pasiekusi slaugės profesiją, Margaret, atvykus į New Yorką, dirbo biednuomenės distriktuose. 17-us m. eidama ji susituokė su W. Sanger ir tuojau įstojo į Socialistų partiją.

Margaret Sanger išaugino ir išmoksline du sūnus (abudu daktarai). Dukrelė mirė jaunutė. Dėl savo visuomeninio darbo Margaret su vyru išsiskyrė. Vėliau ji susituokė su H. Slee, bet daugiau šeimos nesugyveno. Mirė baigdama 83 m. Ji sulaukė dienos pamatyti, kaip jos pradėta kova už gimdymo kontrolę išsiplėtė visame pasaulyje. Gimdymo kontrolės klausimas dar nėra galutinai išspręstas, bet daromi bandymai, ieškoma sėkmingesnių metodų, kad užtikrintų moterį nuo nepageidaujamo nėštumo.

Margaret Sanger buvo gerai žinoma lietuviams, kelis kartus ji kalbėjo Brooklyn Progresyvių moterų mitinguose. Jos brošiūrą “Ka kiekviena motina privalo žinoti” išleido Progresyvis Lietuvių Moterų Susivienijimas.

Kita brošiūra, “Kaip apsisaugoti nuo gimdymo”, taip pat buvo moterų S-mo išleista ir slaptai platinta.

Lenkijos lietuviai

VINCAS MARTINKĖNAS

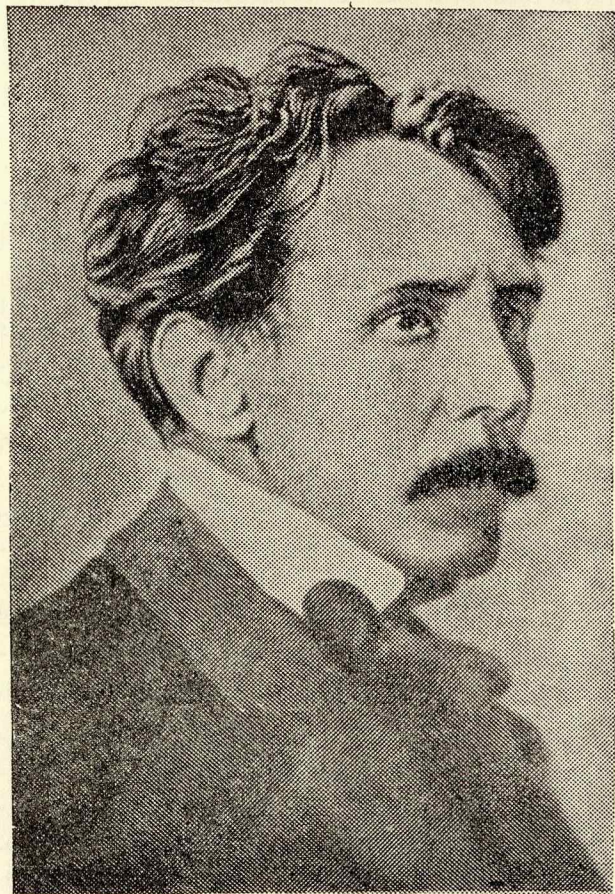
Lenkijos Liaudies Respublikoje gyvena lietuviai autochtonai (Seinų, Suvalkų apskrityse) ir imigrantai (daugiausia miestuose) — iš viso apie 30,000 žmonių (1966). Į Lenkijos miestus žmonės iš Lietuvos gausiau pradėjo vykti XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Daugelis važiuo ten mokytis, kiti valdžios siunčiami dirbti. Iš lietuvių inteligentų Lenkijoje tais laikais daugiausia buvo mokytojų (ypač Lomžos gub.). Varšuvoje, Lodzėje, Lomžoje, Krokuvoje buvo lietuvių darbininkų, amatininkų, studentų iš viso apie 10,000. XIX a. pabaigoje ypač didelė buvo lietuvių kolonija Varšuvoje. Atskirą kategoriją sudarė sulenkėję arba aplenkėję Lietuvos dvarininkai ar šiaip piliečiai, atvykę mokytis ir nebegrįžę į Lietuvą. Iš tokių minėtini Šunskietis Noreika, pagarsėjęs Varšuvoje smuikų meistras, tiltų inžinierius S. Kerbedis, kilęs iš Panevėžio aps., skulptorius P. Velioniškis iš Kumelionių (Kapsuko rj.), etnografas, kalbininkas, muzikologas J. A. Karlovičius iš Subartonių (Varėnos rj.) ir jo sūnus M. Karlovičius, muzikas, be kita ko, sukūręs „Lietuviškąją rapsodiją“ (1906).

XIX a. Varšuvoje studijavo V. Kudirka, 1888 m. su kitais Varšuvos lietuvių studentais suorganizavęs nelegalią „Lietuvos“ draugiją. Pagrindiniai „Lietuvos“ tikslai būdingi lietuvių liberalinės buržuazijos judėjimui: švietimas, nacionalinio samoningumo kėlimas, literatūros ir dailės ugdymas, ekonominės būklės gerinimas. Pirmieji nariai buvo J. Adomaitis-Šernas, J. Bagdonas, J. Byla, J. Gaidamavičius-Gaidys, J. Kasakaitis, J. Kaukas, V. Kudirka ir kt. Į pirmąją

draugijos valdybą įėjo J. Gaidamavičius (pirmininkas), V. Kudirka, J. Kaukas. Draugijos iniciatyva 1889 m. pradėta leisti visuom.-polit. žurnalas „Varpas“, o 1890 m. valstiečiams skirtas laikraštis „Ūkininkas“. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje Varšuvoje studijavo dar šie žymesni lietuviai: Z. Aleksa-Angarietis, išitraukęs čia į revoliucinį judėjimą A. Aleksandravičius, J. Bendorius, L. Bielskus, J. Ciplijauskas, M. K. Čiurlionis, S. Čiurlionis, V. Grybas, A. Jesevičius, A. Iešmanta, M. Kriauciūnaitė, V. Kriauciūnas, P. Kvedaras, P. Rimša, J. Štarka, V. Tercijonas, J. Valaitis, V. Žadeika, A. Žmuidzinavičius ir kt. 1901 m. Varšuvos lietuviai, Peterburgo lietuvių, jau turėjusių legalią savišalpos organizaciją, paskatinti, prašė vidaus reikalų ministrą leisti ikurti jiems Varšuvos lietuvių savitarpio pašalpos draugiją, bet leidimo negavo. Varšuvos lietuvių savišalpos draugija, vėliau pasivadinsi Susišelpimo draugija, įsikūrė 1904 m. Jos iniciatoriai buvo mokytojas V. Palukaitis, stud. J. Jasaitis. Į pirmąją d-jos valdybą idėjo S. Riauba (pirmininkas), J. Delininkaitis, V. Palukaitis, A. Matulevičius, P. Stankevičius, J. Radziukynas, J. Pesis, P. Baltutis, B. Herbačiauskas, J. Smilgevičius. Paskutinis šios draugijos pirmininkas prieš II pasaulinį karą buvo K. Sakalauskas-Vanagėlis.

Nors oficialus draugijos tikslas buvo nariu savišalpa, bet jai rūpėjo daugiausia burti pasklidusius po miesta narius ir saugoti juos nuo nutautėimo. Tuo tikslu draugija rengė vaidinimus, koncertus, gegužines, paskaitas, suaugusiųjų kursus. Tuo būdu ji subūrė daug

lietuvių inteligentų: mokytojų, tarnautojų, prekybininkų, amatininkų, bet daugiausia tarnaičių. Draugijos veikloje dalyvavo Varšuvos aukštųjų mokyklų studentai lietuviai, nors draugijai formaliai jie nepriklausė (neleido įstatai). Draugija turėjo ir garbės narių, pvz., dvarininkę M. Radvilienę, aukojusią didesnes sumas Lietuvos kultūros bei švietimo reikalams. Prie draugijos buvo dramos būrelis ir choras. Tą chorą suorganizavo ir pirmuoju dirigentu buvo M. K. Čiurlionis, vėliau jam vadovavo S. Šimkus, J. Bendorius ir kt. Dalis lietuvių kilmės inteligentų, nors ir nemokėdami lietuviškai, laikė save lietuviais ir pripažino lietuvių teisę turėti atskirą valstybę. Tai buvo dail. K. Stabrauskas, Varšuvos Dailės mokyklos direktorius, dail. Vitkevičius, Alekna-Švoinic-

M. K. ČIURLIONIS

kis ir kiti. I pasaul. karo metu Varšuvoje susispietę Lietuvos dvarininkai įsteigė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sąjunga (Związek wielkiego Księstwa Litewskiego), kuri agitavo už Lietuvos-Lenkijos uniją ir Żečpospolitos atkūrimą.

Ši sąjunga stengėsi patraukti į savo pusę Varšuvos lietuvius, susispietusių susišelpimo draugijoje. Kad ta sąjunga iš tikrųjų nepaveiktų Varšuvos lietuvių, buvo įkurta Lietuvių valstybininkų sąjunga, suorganizavusi savo Informacijų biurą, aiškinusi lenkams per spaudą lietuvių pastangas sukurti savo valstybę. Po I pasaulinio karo daug Varšuvos lietuvių grįžo į Lietuvą, ir Varšuvos lietuvių Susišelpimo draugijos veikla apmirė. Nemaža čia prisidėjo ir įtempti Lietuvos ir Lenkijos santykiai.

Antras lietuvių židinys Lenkijoje buvo Krokuvą. XX a. pradžioje čia studijavo A. Varnas, I. Šlapelis, A. Staneika, K. Ulianskis, Z. Skirgaila ir kiti. 1903 m. Krokuvos studentai lietuviai jau svarstė draugijos steigimo klausimą. Nemaža buvo ginčų su unijos šalininkais, norėjusiais, kad į steigiamą lietuvių draugiją nebūtų draudžiama stoti ir lenkams. Pagaliau sutarta, kad draugijos pagrindą turi sudaryti lietuviai, o lenkų leidžiama priimti ne daugiau 1/3 narių skaičiaus.

Draugija ėmė veikti 1904 metais "Rūtos" vardu. Į pirmąją "Rūtos" valdybą įėjo J. A. Herbačiauskas (pirmininkas), J. Niedzialkovskis, A. Varnas. "Rūtai" rūpėjo bendri kultūros uždaviniai, abipusė lietuvių ir lenkų informacija, narių tarpusavio draugystė. Susirinkimuose buvo kalbama lietuvių ir lenkų kalbomis. Aktyviau šioje draugijoje reiškėsi prof. J. Rozvadovskis. Draugiją papildė vėliau atvykę studijuoti į Krokuvą A. Didžiulis, P. Mažylis, J. Vienožinskis, S. Kymantaitė (Čiurlionienė), V. Kairiūkštis, R. Rasikas, P. Rimša ir kiti.

1907 m. "Rūta" išleido pirmąjį lietuvių lit. almanachą "Gabija". Tautinis dvilypumas, kai kurių narių unijinės idėjos "Rutai", kad ir turėjusiai išsilavinusių ir kūrybinių narių, trukdė vėkliau pasireikšti. Be "Rūtos", liet. studentai buvo įkūrę Krokuvos lietuvių moksleivių savitarpinės pašalpos draugiją "Paramą".

1913 metais baigė Krokuvos universiteto medicinos f-tą ir 4 metus ten dirbo P. Mažylis, vėliau Kauno universiteto profesorius. 1914 m. Mickevičius-Kapsukas suorganizavo Krokuvoje gyvenančių liet. polit. emigrantų socialdemokratų pasitarimą su V. Leninu. Be V. Lenino ir V. Kapsuko, jame dalyvavo A. Didžiulis, P. Bliūdžius, P. Mažylis, R. Rasikas. Po I pasaul. karo "Rūtos" veikla susilpnėjo, bet draugija egzistavo. Vadovavo jai prof. J. Rozvadovskis. 1895-1935 m. Krokuvoje gyveno buvęs knygnešys J. Angrabaitis, 1933-44 m. rašytojas J. A. Herbačiauskas. Angrabaitis gyveno pasiturimai ir kartais paremdavo liet. studentus.

Lodzės lietuvių tarpe žinomiausias buvo V. Bacevičius (muzikų Kęstučio, Vytauto ir Gražinos tėvas), 1893 m. baigęs Veiverių mokytojų seminariją ir 1899 m. iš Lietuvos nukeltas ten mokytojauti. Lodzėje jis baigė muzikos mokyklą ir iki 1923 m. dėstė dainavimą.

Nemaža lietuvių gyveno Lomžoje. Juos organizavo čia mokytojavęs rašytojas K. Sakalauskas — Vanagėlis, 1905 m. įkūręs "Pagalbos" draugiją, turėjusią daugiau kaip 50 narių. D-ja rengė vaidinimus, rūpinosi narių švietimu ir šelpimu. Lomžoje gyveno liet. rašytojas kun. A. Tatarė.

Nuo 1908 m. Sosnovce dirbo inžinierius J. Vengris. Jis buvo Dombrovskio anglies baseino kasyklos "Saturn" techn. direktorius, Lenkijos anglies eksporto į užsienį organizatorius.

Tarp I ir II pasaul. karų Varšuvos,

Krokuvos, Poznanės ir Gdansko aukštosiose mokyklose studijavo po keletą lietuvių vilniečių.

Lietuvių autochtonų Bialistoko vaivadijoje, Seinų iš dalies Suvalkų bei Gol-dapės aps. 1941 m. buvo apie 10,000. II pasaul. karo metu dalis jų emigravo į Tarybų Lietuvą. Po karo nemažai lietuvių, atvykusių iš Lietuvos, apsigyveno Lenkijos vakarinėse žemėse. Didesniuose V. Lenkijos miestuose jų buvo po porą tūkstančių. Lenkijos Liaudies Respublikoje susidarė sąlygos organizuoti lietuvių švietimą gimtąja kalba, tačiau stigo lietuvių inteligentų, ypač mokytojų.

1952 metais Varšuvoje buvo suorganizuoti liet. kalbos kursai, kuriuose dėstė Poznanės universiteto prof. J. Otrembskis. Tuos kursus baigę 24 žmonės buvo pirmieji liet. kalbos mokytojai. 1953 XII, tėvams prašant, Suvalkų licejuje (vidurinė bendrojo lavinimo mokykla) buvo įkurta papildomoji VIII klasė su lietuvių dėstomąja kalba. Joje mokėsi daugiau kaip 20 mokinių. Kadangi šios grupės mokinius buvo numatyta rengti mokytojais, tai paskutinėse klasėse mokslo programa buvo papildyta pedagoginėmis disciplinomis. 1957 m. baigusi vidurinę mokyklą, ši grupė papildė pirmąjį liet. mokytojų būrį. Du iš jų (G. D. Grabauskaitė ir A. Uzdila) buvo atsiųsti į Vilniaus universitetą. Išgiję čia liet. kalbos ir literatūros specialybę, jie dirba Seinų ir Punsko vid. mokyklose. Likusieji mokytojauja Seinų aps. liet. pradinėse mokyklose. 1956 m. Punske buvo ikurtas licejus su lietuvių dėstomąja kalba. Licėjus sujungtas su pradinė mokykla, turėjusia po dvi lygiagretes klases, kurių vienos buvo dėstomoji lietuvių, kitose lenkų kalba. Pirmoji tos mokyklos abiturientų laida išėjo 1959 m. Punsko lietuvių vid. mokyklos licėjinėse klasėse 1957 m. buvo 50 mokinių, 1965 m. 100 mokinių. Iki 1956

m. ši licėjų baigė apie 40 mokinių. Jie daugiausia studijuoja Varšuvos, Gdansk-o, Poznanės, Olštino aukštosiose mokyklose, mokytojauja arba dirba adm. darbą, studijuodami neakivaizdiniu būdu. Be vidurinės mokyklos, Seinų apskrityje yra devynios pradinės mokyklos, su lietuvių dėstomąja kalba (Vidugiriuose, Burbiškėse, Pristavonyse, Navininkuose, Valinčiuose, Vaitakiemyje, Vaičiuliškėje, Žvikeliuose, Punske) ir 9 mokyklos, kuriose lietuvių kalba dėstoma kaip dalykas (Šlynakiemyje, Krasnave, Paliūnuose, Agradnykuose, Lumbiuose, Klevuose, Smalėnuose, Raziuciuose, Juodeliškėje). Kai kuriose lietuvių gyvenamosiose vietose dėl liet. mokytojų stokos pradinėse mokyklose dėstoma lenkiškai. Lietuvių kalba kaip dalykas dėstoma ir Seinų licėjuje. Suaugusiųjų lavinimu rūpinasi pradinių mokyklų ir parengiamųjų ūkio mokyklų mokytojai. Suaugusiųjų švietimui pagerinti 1963 m. suorganizuotas Punsko liaudies universitetas, veikia žiemą. To universiteto dėstytojai — vietos liet. inteligentai. Paskaitos vyksta du kartus per savaitę. Seinų aps. bibliotekos turi apie 21,700 knygų, jų tarpe apie 3,880 lietuviškų, paskirstytų į 26 kaimo bibliotekas. Daugiausia lietuviškų knygų yra Punsko bibliotekoje.

Nuo 1956 m. Punske veikia lietuvių kultūros namai, kurie, be kitų pramogų, organizuoja mėgėjų spektaklius. Buvo pastatyta J. Baltušio "Gieda gaideliai", J. Grušo "Herkus Mantas", S. Čiurlionienės "Pinigėliai", A. Keturakio "Amerika pirtyje", R. Mizaros "Ponas amerikonas," Žemaitės "Martii," "Petras Kurmelis", kai kurie K. Sajos, A. Čechovo, A. Ostrovskio kūriniai. Spektakliai rengiami paprastai Punske arba Klevuose ir Vidugiriuose. Prie Punsko lietuvių kultūros namų veikia keliolikos asmenų choras, Valinčių kaimo vokalinis ansamblis, kultūros namai organizuoja popu-

liarias įvairių mokslo šakų paskaitas, susitikimus su rašytojais ir pan.

1957 m. Punske įsteigta Lenkijos Lietuvių kultūros draugija. Jos tikslas — stengtis, kad Lenkijos lietuviai su visa Lenkijos visuomene aktyviai kurtų socializmą ir vystytų liet. kultūrą, tautinę pagal formą, socialistinę pagal turinį. Draugija veikia visoje Lenkijoje, organizuoja savo skyrius ir būrelius. Šiuo metu ji turi skyrių Varšuvoje ir 43 būrelius (Gdanske, Slupske, Vroclave, Baltstogėje, Suvalkuose ir didesniuose Seinų apskrities kaimuose). Jiems priklauso daugiau kaip 1000 narių. Draugijos centras buvo Punske, 1959 m. persikėlė į Seinus. Draugija leidžia neperiodinį liet. laikraštį "Aušra", kurio iki 1966 m. pradžios išėjo 5 numeriai. Lietuvos draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugija palaiko ryšius su Lenkijos Lietuvių kultūros draugija, siunčia jai daug knygų, vadovėlių, visus respublikinius laikraščius ir žurnalus.

1966 m. vasarą Tarybų Lietuvoje lankėsi pirmoji 28 žmonių Lenkijos liaudies respublikos lietuvių grupė, kuri susipažino su Tarybų Lietuvos gyvenimu, užmezgė pažintis su mūsų respublikos visuomeniniais ir kultūriniais veikėjais, tarėsi dėl tolesnių kultūrinių ryšių su mūsų respublika stiprinimo.

Vilnius, 1966.IX.8

* * *

Pastaba. "Rocznik bialostocki," leidžiamas Lenkijoje, nagrinėja, be kitų mokslo klausimų, ir Lietuvos istorijos bei kultūros klausimus. Šis žurnalas 1965 m. išspausdino Seinų aps. gyvenančios ir dirbančios senos vilnietės Vlados Rusokaitės-Pajaujienės straipsnį apie Lenkijos lietuvių kultūrinę veiklą. Jos straipsniu pasinaudojau, rašydamas apie šių dienų Lenkijos lietuvius. Tik vos atpažinau seniai pažįstamą autorę, nes jos lietuviška pavardė senu lenkų įpročiu iškraipyta (plg. Pajaujis-Pojawis).

Janinos Narkevičiūtės portretas

A. PETRIKA

“Netiesa, ne, kad tu žmogus mažas,
Kad kertelėj tėviškės—akmenėliu guli”.

Janina Degutytė

Kas yra buvęs po 1953-ųjų metų Kaune, tas negalėjo nepastebėti tos darbščios, nepaprastai energingos moters—**Janinos Narkevičiūtės**. Ji yra miesto Vykdomojo komiteto pirmininko (mero) J. Šerio pavaduotoja. Jos žinioje visas kultūrinis miesto darbas: ji rūpinasi mokyklom-švietimu, literatūra, menu ir daugybe kitų iškilusių problemų. Ji patinka kiekvieną į jos miestą atvykusį įžymesnį svečią, parūpina jam nakvybę, žiūri, kad jis nenuobodžiautų, suranda jam “gidą” (vadą), o dažnai ir pati sėda į “taksi” ir vežasi jį parodyti miesto ištaigas, muziejus, dailės galerijas, Kauno jūrą, naujus pastatus, IX-ą fortą, Paleoną, Lakštingalų slėnį, naujus fabrikus bei dirbtuves, teatrus, operą ir visa, kuo tik jos miestas gali nupelnytai didžiutis. Be jos vadovybės liktum miesto nepamatęs. Ir kaip tokį brangų žmogų galėtum užmiršti?

Daugelis darbų, kuriuos atlieka Janina Narkevičiūtė, rodos, jos tiesioginėms pareigoms nepriklauso, ji galėtų jais nesirūpinti. Pav., ruošiamas antrametinis Lakštingalų parke Poezijos pavasaris, kai poetai skaito savo naujus kūrinius, kai profesionalūs scenos aktoriai puikia dikičia deklamuoja senesniosios kartos klasikų, o kanklininkės bei chorai ar solistai žavi atsilankiusius svečius skambiomis liaudies melodijomis; kai Respublikiniame Literatūros muziejuje ruošiamas 30-metinis jo įkūrimo minėjimas; kai tos pačios dienos vakare, persikėlus per Kauno jūrą, Pažaislyje, buvusio vienuolyno sode, ruošiamas ištaigus pobūvis, kur svečiai pavaišinami bei palinksminami — ji neturėtų tais darbais savęs varginti. Tačiau visa tai dažnai išeina iš jos rankų, širdies ir iniciatyvos: ji yra rengimo komiteto pirmininkė! Tokią pareigingą moterį tikrai būtų sunku surasti. Ir tas jos pareigingumas nėra atsitiktinis: ji tokia ryžtinga ir

darbšti yra iš pat jaunų dienų. Todėl pažvelgkime bent prabėgomis į jos praeitį, jaunystę ir brandos metus. O jie tokie įdomūs!

Janina Narkevičiūtė gimė Geručiuose, Radviliškio rajone, o augo Grinkiškio valsčiuje, Ramybės vienk., kur jos tėvas, buvęs karališko miško sargas, nuomojo žemės sklypą. Gyvenimas buvo sunkus. Šeimai teko rūpintis duona kasdienine. Pirmą sielvartą jaunutė Janina išgyveno, kai nuo džiovos mirė jos sesutė Stefa, kuri sunkiu darbu bandė prasimušti į muzikos pasaulį, kuriam ji turėjo neabejotiną talentą. Janina ir jos vyresnysis brolis Kostas irgi buvo iš pat mažens pamilę dailę — juodu norėjo būti skulptoriais. Gal tą polinkį vaikai paveldėjo iš tėvo, kuris buvo geras liaudies dailininkas-mėgėjas,

Janina Narkevičiūtė

medžio drožinėtojas. Janina dar ir šiuo metu turi jo lazda, išdrožinėta visokiais ornamentais.

Atkūrus 1940 m. Lietuvoje tarybinę santvarką, Janinai ir jos broliui Kostui švystelėjo laimės pragiedruliai. Jie tikėjo, jog dabar tai jau tikrai patekėjo jiems laimės žvaigždė, kad jų svajonės bus realizuotos. Tačiau susidėjusios sąlygos pasuko jų gyvenimą į kitą vagą. Naujai besikuriančiai valstybei reikėjo jaunų energingų darbininkų ir jie savo ateitį susiejo su tarybinio pasauliu. Jos brolis stojo į liaudies miliciją ir Grinkiškyje buvo jos vadu, o Janina išvyko į Trakus dirbti. Kaip apskrities Komjaunimo sekretorė, 1941 metų pradžioje ją išrinko Aukščiausiosios Tarybos deputate. Važiuodama į Tarybos posėdį, į Maskvą, ji traukinyje pirmą kartą susitiko su poete Salomėja Nėrim. Jos džiaugsmui nebuvo galo, nes Nėries poezija ją visuomet žavėjo. Grįžusi iš Maskvos į Trakus, Janina stojo į senąsias pareigas, bet stipriai tikėjo, kad ji ir jos brolis rudenį tikrai galės stoti į dailės mokyklą ir studijuoti jų pamėgtą skulptūros meną.

Tačiau likimas patvarkė kitaip. 1941 m. birželio mėnesį hitlerinės ordos iš pasalų puolė Tarybų Sąjungą ir įsiveržė į Lietuvos žemę. Jos brolis Kostas, kovoje su lietuvių nacionalistų gauja, buvo sunkiai sužeistas. Laimei, geri žmonės jį priglaudė ir kaip savą globojo. O pati Janina pasitraukė į T. Rusijos gilumą, net už Saratovo, į Petrovską, kur buvo apsistoję daugelis evakuotų lietuvių. Taigi jos tėvai ir brolis liko Lietuvoje ir apie jų likimą ji ilgai nieko nežinojo. O be to dar išgirdo, kad jos brolis žuvo. Jaunai merginai tai buvo neapsakomai sunkus momentas!

Tačiau ji drąsiai žiūrėjo likimui į akis, ji tikėjo ateičia. Ji ryžtingai ruošėsi kuo nors prisidėti prie karo su fašistiniais įsiveržėliais. Ji išėjo šoferio kursus ir norėjo patekti į frontą, kur šoferiai buvo reikalingi. Bet jos, kaip merginos, tom sunkiom pareigom karo vadovybė nepriėmė, ji į tai pažiūrėjo kitaip. Janina vistiek nenusivylė, ji stengėsi stoti į lakūnų kursus: po šešių mėnesių juk ji bus pilotė ir galės ore su hitleriniais vanagais kautis. Saratove veikė moterų lakūnių mokykla. Tačiau ji, stoti

į mokyklą kaleinos belaukiant, 1942 m. rudenį buvo paskirta kitoms pareigoms: komjaunuolė Janina Narkevičiūtė gavo kovinį uždavinį — būti Lietuvos Komjaunimo Centro Komiteto instruktore. Jai pavesta rūpintis lietuvių vaikų namais evakuacijoje, rūpintis jų organizavimu ir materialiniu aprūpinimu.

Tai sunki užduotis. Vaikams reikia drabužių ir maisto, jiems reikia mokytis. O čia karas, visko trūksta. Frontuose įtempta kova už visų žmonių, ir vaikų, ateitį. Paskyros (orderiai) produktams išduotos, o produktų nėra! Ką daryti? Reikia pačiai vykti į kolūkių ir ten bandyti ką nors gauti. Juk negalima leisti vaikams badauti!

Besigrumdama su tomis sunkenybėmis, 1942 m. pabaigoje Janina Narkevičiūtė gavo naują uždavinį: vykti į priešų užnugarį ir ten kovoti su hitlerininkais. Ir Janina, pasivadavusi partizane Birute, be jokio svyravimo ar baimės, tas pareigas priėmė. Pasiruošta žygiui. Jų grupės vadas, Motiejus Šmauskas, bandė partizanus pervesti per fronto liniją į užnugarį. Pasirodė, jog frontas buvo ištisinis, niekur jokios spragos nerasta. Bandyta buvo daugelį kartų, bet vis be pasekmių. Reikėjo ieškoti kito kelio, tikslas juk turi būti pasiektas, užduotis išpildyta. Partizanė Birutė, su kitais savo komandos draugais, partizaninio judėjimo Lietuvoje štabo viršininko Antano Sniečkaus išlydėti, susėdo į didelį sklandytuvą (glider) ir lėktuvo velkami išskrido į vakarus. Baltarusijoje, Gomelio srityje, jie turėjo nuplanuoti į degančiais laužais pažymėtą nusileidimo aikštelę.

Bet įvyko avarija: sklandytuvas atsimušė į medį ir sudužo į šipulius. Visi jame buvę žmonės sunkiai sužeisti, kai kurie mirtinai. Tarpe jų buvo ir Janina Narkevičiūtė. Apie šį įvykį ji nieko negali pasakyti; ji tik pamena didelį trenksmą, daugiau nieko. Ji išbuvo be sąmonės 10 dienų. Draugai, matydami, jog ten jos neišgelbės, lėktuvu ją nunešė į Maskvos karinę ligoninę. Ten ji buvo panaši į mirštančio kūno gabalą, be jokios vilties pagyti. Ją sanitarės net į ligoninės palatą nenešė, paliko gulėti koridoriuje ir ten laukti mirties...

Jos laimei, išeidama po pareigų ją pastebėjo ligoninės chirurgė, majoro uniforma,

Tamara Vladimirovna Tyzenchausen. Ji išbarė sanitarės už jų lengvabūdiškumą bei apsileidimą pareigose. Ji pasakė, jog tik ji turi teisę spręsti, kas gali gyventi, o kas ne ir įsakė nedelsiant nešti ligonę į operacinę ir guldyti ant stalo. Pati paskubomis apsilvilkusi chirurgės sanitariniu chalatu — tuoj ėmėsi darbo. Ir taip iš beviltiškos ligonės ji atgaivino žmogų! Stropiai prižiūrima ir atydziai d-rės Tyzenchausen gydoma — Janina Narkevičiūtė dabar yra sveikas, nepavarduojamas žmogus! Žinoma, daug jai padėjo ir jos jaunuoliškas gajumas, atsparumas.

Avarijos metu Janinai buvo sužeistas stuburas (spine), krūtinės ląsta, kojos, pramuštas galvos kiaušas, sulaužytas petys, sužalotas veidas. Atgavusi sąmonę ir pajutusi nepakeliamą skausmą, ji nieko negirdėjo ir nematė. Gydytoja negalėjo su ja susikalbėti. Ligonė tik protarpiais, kliedėdama, tyliai, gydytojai nesuprantama kalba, deklamavo Adomą Mickevičių, Maironį, Janonį, Salomėją Nėrį ir kitus poetus. Be to ji nežinojo, kur esanti. Manė, jog pateko į priešo nagus, kurie ją inkvizitoriškai kankins, interoguos. Dėl to ji bijojo pasisakyti savo vardą. Ligoninėje ją žinojo tik iš rastų jos partizaninių dokumentų kaip Niną Popovą. Vėliau ją atpažino, kaip tarybinę partizanę, tuo metu Maskvoje gyvenę Justas Paleckis, Motiejus Šumauskas, Antanas Sniečkus ir kiti partizaninio sąjūdžio vadai.

Kai ligonė pradėjo regėti, vaizdai jos akyse dvejinosi: iš vieno žmogaus ji matė du. Jos veidas buvo baisiai sutinęs, rauduotas, visa pusė kūno paralyžiuta. Pilnai pasveikti jai ėmė tris metus. Į Lietuvą ji grįžo tik karui pasibaigus ir vėl stoji į senąsias pareigas Trakuose—Komjaunimo sekretorės vieta. 1946-48 m. ji mokėsi Vilniaus Respublikinėje partijos mokykloje, dirbo Lietuvos K. P. Vilniaus miesto komiteto sekretore ir kitose pareigose. Nuo 1953 m. ji dirba Kaune: pradžioje Kauno srities, vėliau Kauno miesto Vykdomojo Komiteto pirmininko pavaduotoja. Ji, darbštaus moterų kolektyvo padedama, vadovauja visam Kauno kultūriniam darbui.

Grįžusi į Lietuvą, Janina rado gyvą savo šeimą. Kostas Narkevičius dabar yra Kaune žinomas skulptorius. Jos namai, tai lyg

dailės muziejus!

Tai tokia moteris yra Janina Narkevičiūtė. Ji yra ištėkėjusi, turi vyrą, Jūlių Čyga, ir augina gražią dukrelę Birutę, jos pasirinkto partizaninio slapyvardžio paveldėja. Kaip ir daugelis T. Lietuvos karjeros moterų—ji laikosi savo mergautinės pavardės.

Už Janinos Narkevičiūtės gyvybę Lietuvos žmonės turi dėkoti chirurgi **Tamarai Vladimirovnei Tyzenchausen-Vabalienei**, kuri jau dvidešimt metų yra Kauno klinikinės ligoninės direktore. D-rė Tyzenchausen yra rusų tautybės moteris, išmokusi lietuvių kalbą ir pamilusi Lietuvą. Jodvi su J. Narkevičiūte nuo 1942 m. yra neatskiriamos draugės. Be jokio svyravimo viena už kitą atiduotų savo gyvybę! Abi jos yra Moterų Tarybos kovai už taikos išlaikymą narės.

D-rė Tyzenchausen turi pavydėtiną revoliucinę tradiciją: jos prosenelis Vasilius Tyzenchausenas buvo dekabristas, kovotojas prieš carinę priespaudą. Tai buvo prieš šimtą metų. Jo portreto litografija ir dabar puošia d-rės Tyzenchausen kambarį. Ji yra priešinga karui ir atsidavusi kovotoja už pasaulio taiką. Ji savo gyvenime, kaip karo ligoninės chirurgė, matė tiek daug baisenybių, kad jų daugiau matyti nebenori.

Apie šias dvi moteris buvo daug rašyta ne tik lietuvių spaudoje. 1964 m. apie jas rašė Maskvoje einantis rusų kalba politikos, literatūros ir meno žurnalas "Rabotnica" ("Darbininkė") nr. 3. Jis davė ilgą rašytojos Ninos Ivanter straipsnį "Širdis ir rankos". Tais pačiais metais rašė Maskvoje einantis anglų kalba žurnalas "For Peace" ("Už taiką") nr. 9-10, leidžiamas Tarybinio Taikos komiteto. Ten rašytoja Irina Čerevataja davė tuo klausimu išsamų straipsnį "Pirčiupio žemė". O 1966 m. Vilniaus leidykla "Mintis" išleido rašytojo R. Budrio apysakų rinkinį "Gyvov žemės mintys". Autorius ten duoda puikią biografinę apybraižą, skirtą J. Narkevičiūtei, pavadintą—"Metai kaip žvaigždės". Tai šedevras!

Janina Narkevičiūtė, kaip Lietuvos Moterų komiteto atstovė, dalyvavo taikos konferencijose Londone, Prahoje, Berlyne ir kituose miestuose bei šalyse. Taikos reikalas yra jai visuomet arti prie širdies.

Linkiu jai geros sveikatos ir sėkmės darbe!

Įdomi akimirka lietuvių kultūros istorijoje

A. GUDAITIS-GUZEVIČIUS

Labai įdomus buvo lietuvių kultūros istorijoje laikotarpis, kai Lietuvos jauni rašytojai, menininkai, dailininkai pradėjo "savystoviai" veikti, vis labiau ir labiau krypdami į kairę. "Trečias Frontas" bene buvo pats ryškiausias centrelis, apie kurį sukosi dideli jauni talentai, ieškodami kelio į komunistinį judėjimą. Įžymusis Lietuvos rašytojas A. Gudaitis-Guzevičius, dalyvavęs tame judėjime kaip komunistų veikėjas, žemiau telpančiame straipsnyje pateikia įdomios medžiagos apie tai, kas tuomet darėsi kultūriniame fronte, fašistams valdant Lietuvą. — Red.

—:—

1964 ar 1965 metais turėjau trumpą pokalbį, probėgšmais, su vienu Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bendradarbiu. Kalbėjomės apie mano santykius su "trečiafrontininkais". Painformavau tą draugą, kad 1931 metų pabaigoje esu turėjęs susitikimų su rašytojais "trečiafrontininkais" kaip Komunistų partijos pogrindžio veikėjas ir kad Partijos istorijos institute yra surinkta autentiška medžiaga šiuo klausimu. Prie to pokalbio daugiau nebuvo grįžta.

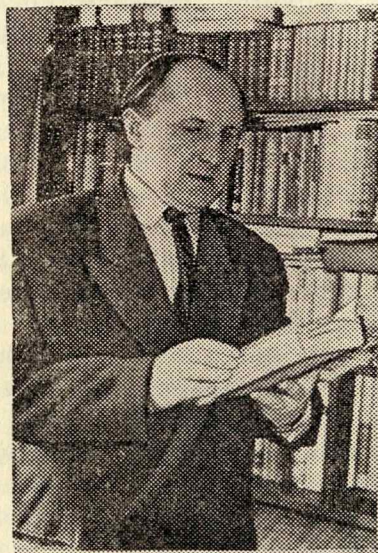
1965 m., išėjus "Lietuvių literatūros istorijos" III tomo antrajai daliai, buvau nustebintas, kad ten supainiotos datos, dėl kurių ir vyko minėtas pokalbis. Manau, kad bus tikslinga atkreipti dėmesį į šią klaidą, nes ji gerokai supainioja kai kuriuos esminius "Trečio fronto" ir jo santykių su pogrindyje veikusiais komunistais klausimus.

"Lietuvių literatūros istorijos" III-jo t. II dalyje, 203 p., V. Galinis — III, IV ir V skyrių autorius — visai teisingai rašo:

"Trečias frontas" paliko gilų pėdsaką lietuvių literatūros raidoje. Jis atspindėjo naują pažangiosios lietuvių inteligentijos formavimosi etapą — ryžtingą posūkį į

darbo liaudį, į antifašistines ir revoliucines pozicijas. "Trečias frontas" nebuvo atsitiktinis, specifiškai lietuviškas reiškinys; priešingai, jį galima gretinti su panašiais ano meto užsienio literatūros reiškiniais, liudijančiais apie kūrybinės inteligentijos tam tikros dalies kairėjimą, sukimą socializmo linkme. Ir pats "Trečias frontas" atsirado pirmiausia stiprėjančio antifašistinio ir revoliucinio darbo žmonių judėjimo poveikyje".

Toliau teisingai nušviečiamas fašistų puolimas prieš "Trečią frontą" bei jo uždary-

A. Gudaitis-Guzevičius

mo priežastys. Tačiau 205 pusl. jau yra netikslumas, kuris reikalauja atidaus dėmesio. V. Galinis rašo: "Buve žurnalo bendradarbiai atsidūrė kryžkelėje, tarp jų nebuvo vieningos nuomonės, ką toliau daryti. Vieni siūlė laikytis legalių antifašistinės kovos priemonių, kiti — pradėti aktyviai bendradarbiauti nelegalioje, komunistų spaudoje. Tuo tikslu buvo daryta kai kurių žygių užmegzti ryšius su komunistų partija (pvz., A. Venclovos susitikimai su A. Gudaičiu-Guzevičium, tuo metu atsakingu

partijos darbuotoju), tačiau tai nedavė konkretesnių rezultatų”.

Kitoje vietoje (173 p.) rašoma: “Išėjęs iš kalėjimo A. Gudaitis-Guzevičius vėl dirbo revoliucinį darbą, užmezgė ryšius su antifašistiniais lietuviams rašytojais (A. Venclova ir kit.)”.

Noriu atkreipti dėmesį į tai, kad mano susitikimai su trečiafrontininkais buvo ne 1938 m., man išėjus iš kalėjimo, bet būtent 1931 metais! Ruošiantis išleisti 6—7-tą “Trečio fronto” numerį, turėjau keturis ar penkis pasimatymus su tos grupės nariais, daugiausia su A. Venclova.

Susipažinti su kai kuriais “trečiafrontininkais” man teko dar 1927—28 metais, apsigyvenus Kaune, “Žiburėlio” bendrabutyje. Jonas Šimkus tuo metu lankė suaugusių gimnaziją, o Petras Cvirka — Meno mokyklą, nors jau plačiai reišėsi spaudoje kaip poetas ir ruošė savo eilių leidinį “Pirmosios mišios”.

To bendrabučio valgomajame būdavo garsiai skaitomos Jesenino, Bloko ir Majakovskio eilės, vienas kitas konservatorijos studentas sudainuodavo arba pasmuikuodavo, dailininkai parodydavo ką nors savo darbų. Komjaunuoliai pagrindininkai šių susirinkimų metu stengdavosi paskleisti komunistinius atsišaukimus, protestus prieš fašistinės valdžios siautėjimą. Bendrabučio nuotaikos buvo labai priešingos fašistiniam Smetonos ir Voldemaro režimui; dėl to liaudininkai “Žiburėlio” vadovybėje nemažai pridrebėdavo ir neprieštaruodavo žvalgybos pastangoms landžioti ten ir daryti kratas bei areštus.

1928 m. vėly rudenį žvalgyba surengė antpuolį, po kurio man teko bėgti ne tik iš bendrabučio, bet ir iš Lietuvos. Iki 1931 metų gyvenau užsienyje, bet, dirbdamas “Balso” redakcijoje ir kitoje komunistinėje spaudoje, turėjau galimybės atidžiai stebėti Lietuvos pažangiąja inteligentiją bei joje vykstančius procesus.

Pamačius “Trečią frontą” su pažįstamų rašytojų vardais, man, aišku, kilo noras arčiau juos pritraukti prie bendros kovos. 1931 metų rudenį Maskvoje tariausi su V. Pranckum-Žalioniu, E. Tautkaite, J. Gareliu ir tuo metu viešėjusiu ten R. Mizara-

Rasoda. Tarėmės dėl priemonių, kaip suteikti paramą trečiafrontininkams, kurie griežtai boikotuoja buržuazinę spaudą, bet neturi kur pasireikšti ir gali būti fašistų sutriuškinti. Tuo reikalu mudu su Žalioniu nuvykome pas Tarptautinės revoliucinių rašytojų asociacijos pirmininką Bruną Jasenski, kuris sutiko užmegsti santykius su trečiafrontininkais ir davė man eilę adresų. Berlyne aš turėjau aplankyti J. Becherį, L. Reną ir keletą kitų vokiečių rašytojų ir su jais susitarti dėl ryšių bei konkrečių veikimo priemonių. Deja, man nė vieno iš tų rašytojų tuo metu surasti nepavyko, mat, adresai jau buvo nustoję galios, nes, artėjant hitleriniam perversmui, buvo pradėta ruošti pagrindžiui ir sustiprinta konspiracija. Ilgai pasilikti Berlyne negalėjau ir išvažiavau tik su vieno berlyniečio “pašto dėžute”, per kurią vėliau ir išsiunčiau vieną kitą laišką B. Jasenskiui apie mano požiūrį į “Trečią frontą”.

Nors iš pradžių kai kurių komunistų tarpe reišėsi perdėto atsargumo, nepasitikėjimo nuotaikos, būta ir nepagrįstų kaltinimų “Trečio fronto” adresu, tačiau iš esmės komunistinis pagrindis, geriau pažinęs apie tą žurnalą susitelkusius pažangius inteligentus, pritarė jų veiklai ir linkėjo geriausios kloties.

Man teko imtis iniciatyvos sušaukti pasitarimą ir atvirai pasikalbėti su trečiafrontininkais, išdėstyti jiems Bruno Jasenski pasiūlymą bei tas galimybes, kurios jiems, Rojaus Mizaros pasiūlymų, atsivėrė pažangioje Amerikos lietuvių spaudoje. Būtina buvo išpėti juos ir dėl konspiracinių priemonių fašistinių antpuolių akivaizdoje. Tačiau pasitarimo dalyviai pavojų nepaisė. Reikėjo matyti, kaip sužibo Salomėjos Nėries akys, kai ji sušuko: “O juk reikia ir į barikadas stoti!” Prisipažinsiu, kad ir man viskas tada atrodė daug lengviau įvykdoma, negu buvo tikrovėje. Fašistinė žvalgyba nesnaudė.

Mane suėmė paskutinėmis 1931 metų dienomis. Taip ir nepavyko užmegzti tvirtą ir nuolatinį kontaktą su trečiafrontininkais. Tačiau ir kalėjimo sąlygomis man labai rūpėjo, kas pasidarė su “trečiafrontininkais”, kaip vystėsi partijos pagrindžio santykiai su jais, kaip elgėsi atskiri grupės nariai,

kaip buvo reaguota į renegato B. Railos veiklą ir t.t.

Nežiūrint atskirų komunistų neteisingo požiūrio į kai kuriuos konkrečius pažangiosios inteligentijos veiklos reiškinius, komunistinio pagrindžio santykiai su šia inteligentija formavosi nepaliojama viena kryptimi — vystyti kontaktą su kūrybinės inteligentijos pažangiuoju sparnu. Svarbiausias Lietuvos Komunistų partijos rūpestis visais jos veikimo laikotarpiais buvo kova dėl įtakos masėms, kova dėl šių masių užkariavimo. Tam reikėjo nugalėti įvairias kliūtis ir buržuazijos statomas užtvaras, ir jos buvo nugalėtos. Taigi komunistai įstengė pasiekti ir darbo žmones, ir inteligentiją su savo kovinga revoliucine propaganda ir organizacinėmis priemonėmis.

Ką reiškė anais — fašistų siautėjimo laikais — būti komunistu? Tai reiškė priimti revoliucinę marksistų pasaulėžiūrą ir kovoti už naują visuomenę, už naują pasaulį be išnaudotojų. Kovingumu, aktyvumu — tai kuo pasižymėjo Lietuvos Komunistų partija per visą savo gyvenimą pagrindėje buržuazijos valdymo metu. Pasyvūs, užsiskleidę, sektantiškų pažiūrų žmonės kovotojams buvo tik balastas, ir partija šalino juos iš savo tarpo.

Pagrindėje buvo plačiai žinoma vienos "apsišaukėlių kuopelės" istorija. Mažame miestelyje per eilę metų buvo išsilaikiusi tokia grupelė žmonių, kurie laikė save slapta komunistų organizacija. Ir laikėsi taip slapta, kad jų buvimo per eilę metų nepastebėjo nei žvalgyba, nei policija, nei... darbo žmonės. Per eilę metų šioje "organizacijoje" buvo tik 3 nariai. Daugiau jie nieko nė nemėgino traukti į savo tarpą, nes "tinkamų žmonių" aplink save nematė, spaudos neplatino, darbininkams organizuotis nepadėjo, tik svaičiojo apie tai, kas bus, kai įvyks revoliucija. Tai buvo tipingi užsiskleidėliai-sektantai, kurių niekas net ir nelaikė komunistais.

Sektantai ir plepiai nebuvo pavojingi fašistinei valdžiai. Tačiau kovingus komunistus žvalgyba visomis priemonėmis stengėsi izoliuoti, sugrūsti į kalėjimus arba sunaikinti fiziškai, nes būtent komunistai savo idėjiniu poveikiu, savo organizacine veikla darė didžiulės įtakos įvairiems visuomenės

sluoksniams, telkė juos kovai prieš fašistinę valdžią. Tokią įtaką nuolat jautė ir lietuvių pažangioji inteligentija. Ir ar neatrodo, kad mūsų istorikai dar toli gražu nepakankamai yra atskleidę šią partijos įtaką inteligentijai?

Štai kad ir Lietuvos Komunistų partijos poveikis tokiam kultūrinio Lietuvos gyvenimo faktui, kaip kad buvo "Trečias frontas". Net ir neturėdami tiesioginio kontakto su pagrindiniu LKP CK ir veikdami šalia partijos, vis dėlto kai kurie trečiafrontininkai vienaip ar kitaip (o daugiausia — per Lietuvos Komjaunimo sąjungą) buvo komunistų paveikti, ir jų pažangumas turėjo aiškiai revoliucinę, protarybinę kryptį.

Apie 1932—34 metus susidarė pagrindinės Lietuvos Raudonosios pagalbos ir LKP narių dailininkų kuopelės, kurios 1934 m. pradėjo leisti satyrinį antifašistinį žurnalą "Šluota". Kuopelėms priklausė šie draugai: Ir. Trečiokaitė, L. Vaineikytė, V. Mackevičius, P. Tarabilda, P. Vaivada, S. Žukas ir B. Žekonis. Jie ne tik aštriomis karikatūromis čaižė fašistinius diktatorius, bet taip pat gamino plakatus ir vaizdinius atsišaukimus, kuriais rėmė atkaklią Kauno darbininkų streikų kovą. Ypatingai vykę buvo statybininkų streikų plakatai, kuriuos staty-

.....

SOLVEIGA

Tu tyli, tu šviesi ir gera lyg pavasaris,
Susimąščius, lyg liūdinčios pušys,
Viršūnes į dangaus mėlynumą panėrę.
Tavo akys tyros ir skaidrios kaip ašaros,
Kuriam nubraukti delnu,
Net vėjui savo skausmo neparodydama.
O naktimis, kai vėtros daužosi į tavo
langą,
Girdi: tai, rodos, šaukia jos.
Ir pakyli, susiriši skarele plaukus ir
lauki...
O vėtra daužosi ir nuslopina tavo tylią
raudą,
Ir supranti: tai šaukia ilgesys ir tavo
meilė.

R. Bernatavičiūtė

Alytus

bininkai pritvirtindavo sunkiai pasiekiamose vietose; akivaizdūs, meniški piešiniai bylojo kauniečiams daugiau, negu kurios kitos to meto agitacinės antifašistinės priemonės! Dar išraiškesni ir efektyvesni būdavo šventiniai plakatai, skirti Gegužės 1-osios ir Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos minėjimams. Apie dailininkus telkėsi ir pažangiojo teatro meno atstovai, kaip antai J. Grybauskas ir kt.

Žvalgyba ėmėsi gilios provokacijos, tikėdamasi sužlugdyti šią revoliucinių dailininkų grupę. Kad kelias žvalgybos provokacijoms būtų užkirstas, visa grupė buvo paleista ir organizacinis kontaktas tarp jos narių kuriam laikui sustabdytas. Komunistinis pagrindis siekė išsaugoti pažangiųjų dailininkų branduolį nuo galimų fašistinių represijų.

Nė kiek neblogesni buvo komunistų pagrindininkų santykiai ir su pažangiaisiais literatais. Tai atsispindi ir "Lietuvių literatūros istorijoje". Uždarius "Trečią frontą", kai kurie tos grupės nariai savo kūrinius spausdino komunistų spaudoje. 1932 m. S. Nėries vienas eilėraščių buvo išspausdintas "Priekale"; savo eilėraščius į šio žurnalo redakciją siuntė ir P. Cvirka; "Auroroje" 1934 m. S. Nėris išspausdino du eilėraščius.

Ypatingai didelės reikšmės pažangiosios inteligentijos suartėjimui su Komunistų partija turėjo LKP pastangos sukurti antifašistinį Liaudies frontą. 1933 m. pradžioje LKP CK savo atsišaukimu kvietė visas demokratinės jėgas susiburti į bendrą frontą kovai prieš fašizmą. 1935 m. buvo paskelbtas atviras LKP CK laiškas visiems LKP komitetams, kuopelėms ir partijos nariams, visiems darbininkams, socialdemokratams ir darbo valstiečiams, visiems darbo žmonėms Liaudies fronto sudarymo klausimu, siekiant įtraukti į bendrą kovą įvairių pažiūrų antifašistus.

Apie tai, kaip į šį partijos kvietimą reagojo pažangioji kūrybinė inteligentija, "Lietuvių literatūros istorijos" 209 psl. rašoma: "Liaudies fronto akcijoje dalyvavo nemaža lietuvių pažangiųjų rašytojų, kurie vis labiau artėjo prie socialistinės ideologijos, prie Komunistų partijos. Ketvirtojo dešimčio antroje pusėje žymiai stiprėjo P. Cvirkos, S. Nėries, A. Venclovos, K. Korsako ir kitų an-

tifašistų rašytojų ryšiai su Komunistų partija, su revoliuciniu judėjimu".

1935 m. Paryžiuje įvykęs tarptautinis rašytojų kongresas kultūrai ginti turėjo didelį atgarsį ir Lietuvoje. Tarptautinės rašytojų asociacijos kultūrai ginti sudarymas skatino ir Lietuvos pažangiuosius rašytojus ieškoti organizacinių priemonių, kurių jie buvo netekę, uždarius "Trečią frontą" ir trečiafrontininkams atsisakius dalyvauti Lietuvos rašytojų draugijoje kartu su buržuazinės fašistinės ideologijos asmenimis (1932 m.).

Platesnio antifašistinio fronto formavimasis įgalino pažangiuosius lietuvių literatus užmegzti oficialius ryšius ir su kai kuriais Tarybų Sąjungos rašytojais ir paremti protestais bei deklaracijomis Tarptautinę rašytojų asociaciją kultūrai ginti.

Ligi šiol nėra nušviestas to meto LKP CK

Antanas Žmuidzinavičius

įžymusis Lietuvos dailininkas mirė 1966 m., rugp. 9 d. Kaune, sulaukęs apie 90 metų amžiaus. Jis gimė 1876 m. spalio 31 Seirijuose.

vadovybės santykis su pažangiaisiais rašytojais, kurių daugumą sudarė buvę trečiafrontininkai. Kauno pogrindyje tuo metu atsakingose pareigose dirbusio A. Sniečkaus nurodymu buvo sutelktos jėgos, kurios 1936 metais išleido pažangų žurnalą "Literatūra". Žurnalui rašytojus pavyko sutelkti komunistų organizuoto Liaudies fronto pagrindais.

Štai šių priemonių, šių atkaklių LKP CK pastangų dėka plačiame "Literatūros" žurnalo bare greta komunistų (M. Meškauskienė, J. Banaitis), komunistų simpatikų (J. Kuzminskis ir P. Juodelis) atsirado trečiafrontininkų branduolys (P. Cvirka, S. Nėris, J. Šimkus, A. Venclova ir K. Korsakas) ir senosios kartos rašytojai bei literatūros veikėjai (V. Krėvė-Mickevičius, B. Sruoga, V. Biržiška, P. Augustinaitis ir V. Dubas).

Liaudies fronto akcijai sustiprėjus, 1939 m. buvo pradėtas leisti nelegalus inteligentų antifasistų laikraštis "Už liaudies teises". LKP CK nurodymu, mudu su M. Meškauskienė paruošėme tam leidiniui bazę. M. Meškauskienė vėl telkė rankraščius ir lėšas asmenišku kontaktu su daugeliu buvusios "Literatūros" rėmėjų, o aš dirbau spaudos technikos srityje. Vienas pirmųjų pasitarimų leidinio klausimais įvyko žaliakalnyje antifasisto dailininko S. Žuko bute. Pasitarimo dalyvių daugumą sudarė komunistai,

komjaunuoliai ir partijos įtakoje veikiantieji antifasistai. Tuo metu aktyviai veikė dailininkai antifasistai — V. Jurkūnas, J. Kuzminskas ir B. Motūza, kurių pieštos karikatūros turėjo būti spausdinamos leidinyje.

Pirmutiniojo numerio tiražą pavyko išspausdinti puikiu nauju šriftu, moderniškomis spaustuvės priemonėmis. Visą tiražą sugabenome į Universiteto Didžiųjų rūmų pašto agentūrą, kurios vedėju tuo metu dirbo O. Eidukaitytė; iš ten pačios studentės permetė jį aukštyn į humanitarinio fakulteto skyrių pas. I. Povilavičiūtę, o tiražą išskirtė ir supakavo gretimame kambarėlyje, kuris buvo M. Meškauskienės dispozicijoje.

Jau vien šie faktai rodo, kokios bevaisės buvo fašistų pastangos izoliuoti pažangiosios lietuvių inteligentijos branduolį nuo Komunistų partijos veiklos. LKP įtaka augo visuose inteligentijos sluoksniuose, ir partija, nežiūrint į atskirus nesupratimo ar nepakankamos orientacijos atvejus, nepaliaujamai stiprino šią įtaką, plėtė kontaktus su pažangiais nusiteikusiais mokslininkais ir literatais, dailininkais, teatralais, muzkais, su studijuojančiu jaunimu. Štai kodėl lietuvių inteligentijos pagrindinė dalis teisingai suprato revoliucinius 1940 metų birželio įvykius ir nuoširdžiai pritarė Tarybų valdžios atkūrimo aktui Lietuvoje.

STALIAI

Yra upokšnis Knietuva.
Jame — apvirtus Lietuva.
Tarp tų alksnynų ir upokšnių
plaktukais mano dėdės pokši.

Jie medy mato tik medieną.
Kalena kaip geniai per dieną,
naktim sapnuoja jie sapnus,
kad nosys virsta į snapus.

Namai pilni stalų kaip šmėklų.
Ir kartais pakelia iš miego
tie baldai nebaigti, balti,
ir jau miegot nebegali.

Aušra, planetos, šieno kūgiai.
Esi be svorio — kaip garai.

Ir rodosi: plaktuko smūgiai —
tikriausi žemėje garsai.

Tarp genijų ir plepalų,
tarp kintamų laikų ir dydžių —
į stalą vinį plaktuku!
ir baigta.

Dėdėms aš pavydžiu.

Per Knietuvą tiltukas lenktas.
Ir po senovei drožlės, lentos.
Ir kvepia saulēm ir sakais,
— Tai žemė sukasi, sakai!..

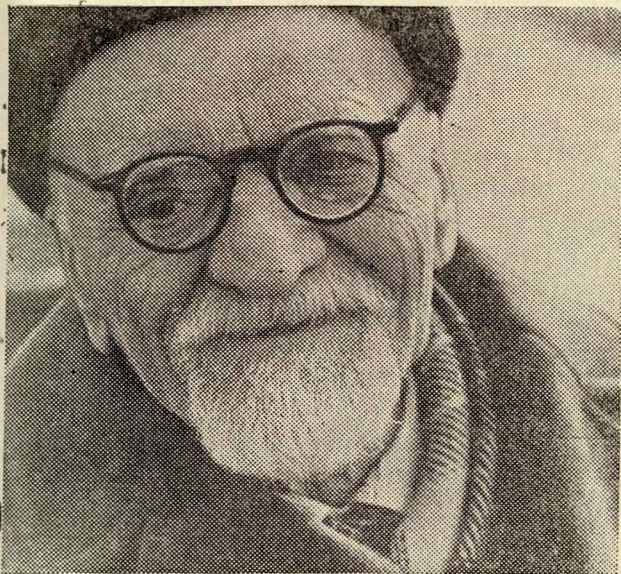
Nieko nesakau, dėduk.

Vladas Šimkus

Lietuvos darbininkų judėjimo veteranas

R. ŠARMAITIS

Aleksandro Jakševičiaus gimimo 80-sios metinės yra šventė ne tik pačiam jubiliatui, bet ir visiems Lietuvos darbininkų judėjimo dalyviams. Jo asmenyje pagerbiamas draugas, kuris aktyviai prisidėjo prie Lietuvos Komunistų partijos sukūrimo, buvo jos pirmojo suvažiavimo delegatas, jame išrinkto partijos Centro Komiteto narys, o taip pat vienintelis likęs gyvas pirmosios Tarybų

Aleksandras Jakševičius

Lietuvos vyriausybės narys. Jubilatas yra vienas seniausių Lietuvos darbininkų judėjimo veteranų.

Laikotarpis, kuriuo pradėjo savo visuomeninę veiklą A. Jakševičius, buvo kupinas aštrių klasinių mūšių, revoliucinių audrų ir esminių socialinių pertvarkymų.

Gimęs 1886 m. sausio 2 (14) d. Šiauliuose gelžkelininko šeimoje, A. Jakševičius anksti susipažino su darbininkų gyvenimu. Jau 14-mečiu jaunuoliu jis 1900 m. ėmė dirbti Liepojos (Latvija), paskui Gomelio (Baltarusija) garvežių-vagonų remonto dirbtuvėse, kur telkėsi nemaža darbininkų, kentusių išnaudojimo jungą. Šiose dirbtuvėse A.

Jakševičius pirmą kartą iš savo paties patyrimo įsitikino, kokia sunki buvo darbininko dalia carinėje Rusijoje.

Liaudies švietėjas

Lietuvoje tuo metu vystėsi nacionalinio išsivadavimo judėjimas, brenda 1905 metų revoliucijos mūšiai. Pagautas revoliucinių nuotaikų, A. Jakševičius 1904 m. atvyko į Lietuvą ir, dirbdamas Kaišiadoryse geležinkelio tarnautojo bei darbininko darbus, dalyvavo revoliuciniame judėjime, platino socialdemokratinę spaudą, jos tarpe V. Kapusko redaguotąją „Naująją gadynę“, „Skardą“.

Nutaręs, kad geriausiai galės padėti savo mylimiems valstiečiams dirbdamas mokytoju, A. Jakševičius lankė Kaune „Saulės“ mokytojų kursus, kuriuos baigęs 1907 m. išlaikė eksternu egzaminus prie Peterburgo mokymo apygardos ir įgijo teisę mokytojauti liaudies mokykloje. Vargais negalais gavęs mokytojo vietą, A. Jakševičius 1909 m. apsigyveno Aleknų kaime, netoli Juodupės, Rokiškio rajone, organizavo čia mokyklos*) pastatymą ir dirbo liaudies mokytoju iki 1915 metų, kol pirmojo pasaulinio karo veiksmai nutraukė mokyklos darbą. Atsidūręs su evakuotaisiais Minske, liaudies mokytojas tęsė ir čia savo darbą lietuvių karo pabėgėlių pradinėje mokykloje.

Po Vasario revoliucijos A. Jakševičius buvo įstojęs į Lietuvos socialistų liaudininkų partiją ir išbuvo jos eilėse apie metus laiko. Tačiau tai buvo tik laikinas susižavėjimas kairiąja eserų fraze. Lemiamais istorinių posūkių momentais A. Jakševičius neprarado kelio dėl takelio.

1917 m. pabaigoje Minske įvyko lietuvių

*) Mokykla turėjo Barščių liaudies mokyklos pavadinimą. Į ją vaikščiojo Barščių, Mažučių, Aleknų, Rapių kaimų vaikai (dabar M. Melnikaitės kolūkis Rokiškio rajone).

karių suvažiavimas. Jame buvo svarstomas klausimas dėl lietuvių nacionalinių karinių dalinių kūrimo. Buržuaziniai nacionalistai prisispyrę siūlė kurti tokius dalinius, nes tikėjosi juos panaudoti kovai už buržuazijos valdžios įtvirtinimą Lietuvoje. Dalyvavę suvažiavime lietuviai bolševikai (būsimasis skulptorius Vincas Grybas ir kiti) aiškino, kad nacionalinių karinių dalinių kūrimas to meto sąlygomis skaldo Rusijos revoliucijos jėgas ir gali padėti kontrevoliucijai. A. Jakševičius šiuo svarbiu klausimu rėmė bolševikus.

Kada sulaužę taikos paliaubas Vokietijos imperialistai pasiuntė savo kariuomenę į šalies gilumą ir 1918 m. vasario mėnesį okupavo Minską, A. Jakševičius užmezgė ryšius su Minsko bolševikų pagrindine organizacija ir ėmė teikti jai paramą. Antai balandžio mėnesį į Minską atvyko Aleksandra Drabavičiūtė, kurią RKP (b) Lietuvių sekcijų Centro Biuras pasiuntė partiniam darbui į Lietuvą. Dirbęs Minsko lietuvių karo pabėgėlių komitete A. Jakševičius padėjo A. Drabavičiūtei apsirūpinti reikiama dokumentais. A. Drabavičiūtė atvyko į Vilnių, užmezgė ryšius su Pranu Eidukevičium, Barbora Burbaite, Konstantinu Kernovičium, Juozu Lickevičium ir kitais revoliuciniais socialdemokratais, padėjo čia pavasarį įkurti pirmąją komunistinę kuopelę.

Darbininkų partijos organizatorių eilėse

Atvykęs 1918 m. liepos mėnesį į Kaišiadorius, A. Jakševičius ėmė telkti komunistų šalininkus. Netrukus čia jau veikė apie 25 žmonių organizacija — pirmoji A. Jakševičiaus įkurta komunistinė kuopelė Kaišiadoryse ir miesto apylinkėje. Iškilė reikalas susirišti su Vilniumi. Atvykęs iš Minsko pas savo gimines į Kaišiadoris komunistas Jonas Jasiūnas tokius ryšius padėjo užmegzti. Mat, jis jau vežiojo iš Minsko komunistinę literatūrą Vilniuje susikūrusiam Lietuvos Komunistų partijos Laikinajam Centro Biūriui.)*

P. Eidukevičiaus pasiūlymu, A. Jakševičius persikėlė į Vilnių ir įsijungė į pirmojo

*) Tuo metu kompartija buvo pasivadynusi Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partija, nes dirbo ir Vakarų Baltarusijos rajonuose (Gardine, Ašmenoje ir kt.).

Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimo rengimo darbą.

Pirmasis suvažiavimas

Pirmasis LKP suvažiavimas įvyko 1918 m. spalio 1—3 dienomis vokiečių okupuotame Vilniuje. Jame dalyvavo 34 delegatai ir 6 svečiai — iš viso 40 žmonių, atstovavę apie 800 partijos narių. Suvažiavimo posėdžiai vyko nelegaliai, kasdien vis naujoje vietoje. Suvažiavimo prezidiumo pirmininku buvo išrinktas A. Jakševičius. Pagrindinius pranešimus suvažiavime svarstytais klausimais padarė P. Eidukevičius. Mūsų jubilias antrąją suvažiavimo dieną padarė pranešimą "Spalio revoliucija ir padėtis Tarybų Rusijoje". V. Kapsukas ir Z. Angariečiai suvažiavime negalėjo dalyvauti — jie tuomet gyveno Tarybų Rusijoje, bet jų atliktas darbas idėjinėje kovoje prieš buržuazinę ideologiją, prieš oportunistus suvaidino lemiamą vaidmenį, parengiant dirvą LKP I suvažiavimo sušaukimui. Suvažiavimo rezoliucijas galutinai parengė išrinkta redakcinė komisija, kurios sudėtyje buvo P. Eidukevičius, A. Jakševičius ir R. Pileris.

Idėjines savo pozicijas LKP pirmasis suvažiavimas gana ryškiai pabrėžė rezoliucijoje dėl taktikos, kurioje sakoma: "Keldama revoliucinius proletarų lozungus (proletariato diktatūra, Darbininkų atstovų tarybų valdžia, socialistinė pasaulio revoliucija) ir revoliucionizuodama darbininkų klasę, partija telkia ją aplink šituos lozungus plačiai klasių kovai" (Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos pirmojo suvažiavimo rezoliucijos, 1918 m., 7 psl.). Pasisakymas už proletariato diktatūrą, už Tarybų valdžią tuo pačiu reiškė idėjinį atsiribojimą nuo oportunistų susitaikėlių, nuo socialdemokratų, nuėjusių bendradarbiauti su buržuazija. Rezoliucijoje einamojo momento klausimu pirmasis suvažiavimas pasveikino "Rusijos proletariata, kaip tvirtą pirmaeilį socializmo kovotoją", kuris pirmasis parodė, kaip reikia "kirsti paskutinį smūgį buržuazijos kapitalistinei tvarkai ir paimiti politinę valdžią į savo rankas, baigti karą visuotina santaika ir imti gyvenimą kurti socializmo pamatais" (ten pat, 3 psl.). Šia savo rezoliucija pirmasis suvažiavimas aiškiai pabrėžė istorinę Spalio revoliucijos

reikšmę, nurodę, kad jos dėka Rusijos proletariatas tarptautiniame darbininkų judėjime, Rusijos darbo žmonės pasauliniame darbo žmonių išsivadavimo judėjime iškilo į priešakines pozicijas, kad jų sukurta Tarybų respublika tapo visų imperializmo pavergtųjų tautų išsivaduojamojo judėjimo atrama.

Pirmojo suvažiavimo rezoliucijose atspindi ir jų autorių teorinis nebrandumas. Jie nemokėjo teisingai įvertinti bręstančios revoliucijos Lietuvoje varomųjų jėgų. Rezoliucijose keliamas tik Darbininkų atstovų tarybų valdžios šūkis, t. y. nepakankamai vertinamas valstiečių, visų pirma vargingųjų valstiečių, kaip proletariato sąjungininko, vaidmuo. Suvažiavimo rezoliucijose nėra aiškiai suformuotų valstiečių reikalavimų, nėra iškeltas reikalavimas perduoti dvarininkų žemę bežemiams ir mažžemiams valstiečiams.

Nepaisant LKP pirmojo suvažiavimo priimtuose dokumentuose esamų kai kurių trūkumų, pats suvažiavimas buvo svarbi gairė Lietuvos darbininkų išsivadavimo judėjime. Jis suvienijo atskirai veikusias partines organizacijas į vieningą Lietuvos Komunistų partiją, užbaigę mūsų krašte marksistinės-lenininės partijos kūrimo darbą. Lietuvos Komunistų partijos sukūrimas reiškė marksizmo-leninizmo idėjų pergalę Lietuvos darbininkų judėjimo priešakinuose sluoksniuose.

Į suvažiavimo išrinkto Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto sudėtį įėjo ir A. Jakševičius. Pasiskirstant darbą Centro Komiteto narių tarpe, A. Jakševičiui buvo pavesta užsiimti agitacijos ir propagandos reikalais, rūpintis ryšių su vietinėmis partinėmis organizacijomis palaikymu. Jo pastangomis netrukus Vilniuje, dabartinėje Pionierių gt. 3 name, buvo įkurta nelegali partijos Centro Komiteto spaustuvė, kurioje buvo spausdinami komunistiniai atsišaukimai lietuvių ir lenkų kalbomis. Šios rūšies literatūros leidimui A. Jakševičius vadovavo iki 1918 m. lapkričio pabaigos, kol į Vilnių pagrindiniam partiniam darbui atvyko V. Kapsukas.

Tarybų Lietuvos užgimimas

1918 metų pabaigoje ir 1919 metų pra-

džioje Lietuvoje įvyko socialistinė revoliucija. Lietuvos darbininkai ir valstiečiai, vadovaujami Komunistų partijos, Spalio revoliucijos idėjų įtakoje, pirmą kartą pakilo į atvirą kovą dėl vokiškųjų okupantų išvijimo, dėl vietinės buržuazijos valdžios organų likvidavimo, dėl Tarybų valdžios organų sukūrimo. Šių darbo žmonių pastangų dėka didžiojoje Lietuvos dalyje buvo įkurta Tarybų valdžia, atsirado Tarybų Lietuva, kurios nepriklausomybę pripažino 1918 m. gruodžio 22 d. Tarybų Rusijos vyriausybė.

A. Jakševičius buvo aktyvių Tarybų valdžios Lietuvoje kūrėjų tarpe. Jis dalyvavo istoriniame LKP CK 1918 m. gruodžio 8 d. posėdyje Vilniuje, kuriame buvo sudaryta Lietuvos Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė, vadovaujama V. Kapsuko. Vyriausybės narių tarpe buvo ir A. Jakševičius. Jo parašas yra po Laikinosios revoliucinės vyriausybės 1918 m. gruodžio 16 dienos manifestu, kuriuo buvo paskelbtas Tarybų Lietuvos respublikos sukūrimas, Tarybų valdžios Lietuvoje įvedimas. Laikinojoje revoliucinėje vyriausybėje A. Jakševičius ėjo susisiekimo liaudies komisaro pareigas, kurį laiką buvo Vilniaus miesto revkomo pirmininkas.

Istorinės sąlygos susidėjo taip, kad Tarybų Lietuvos respublika 1919 metais gyvavo neilgai: ją nuslopino užsienio interventų (vokiečių ir lenkų) ir vietos buržuazijos karinės jėgos.

Vėl pogrindyje

Numatydamas interventų puolimą ir galimą tarybinių rajonų okupavimą, jungtinės Lietuvos ir Baltarusijos KP Centro Komitetas buvo numatęs palikti pagrindiniam partiniam darbui keletą atsakingų draugų, jų tarpe ir A. Jakševičių, R. Pilerį, K. Naujokaitį. Lenkų legionierių puolimas prieš Vilnių 1919 m. balandžio 19 dieną prasidėjo nelauktai. Partiniai darbuotojai nebuvo laiku pasirengę pereiti į pogrindį. Palikę Vilniuje R. Pileris, K. Naujokaitis ir kiti partiniai darbuotojai nespėjo laiku užsikonspiruoti ir netrukus pateko į kalėjimą. A. Jakševičius tomis dienomis pasitraukė iš Vilniaus ir pasiekė Minską, iš kur partijos nurodymu buvo komandiruotas į Daugpilį, o

iš čia Z. Angariečio siunčiamas 1919 m. gegužės pabaigoje atvyko Pranckūno slapyvardžiu į Lietuvą, apsistojo Šiauliuose ir ėmė organizuoti partinį darbą. Liepos 4 dieną L ir B KP CK jau gavo Smolenske pirmąjį Bernardo (A. Jakševičiaus slapyvardis) pranešimą apie partinį darbą Lietuvoje.

Įvairiose vietose dirbo tuo metu pasiūstę partijos nariai, kiek galėdami užsikonspiravę. Biržuose buvo apsistojęs Juozas Dumša, Jonas Niaura. Ukmergėje trumpą laiką dirbo Elena Tautkaitė, netrukus persikėlusį į Kauną. Raseiniuose apsistojo Karolis Požela, Jonas Kovalskis, Jonas Lenkaitis, Joniškyje — Feliksas Norvydas ir Marija Norvydienė, Šiauliuose — Emilija Šimaitė, Kaune — Jonas Kubickis, Savelijus Lipkinas ir kt. Su visais jais A. Jakševičius užmezgė ryšius, pradėjo atstatyti reakcijos sugriautas partines organizacijas, kuriose dirbo tiek likusieji pogrindyje partijos nariai, tiek ir naujai atsiūstieji. Sėkmingiausiai dirbo Karolis Požela Raseiniuose. Daugelis kitų pasiūstų aktyvistų buvo suimti ir įkalinti.

1919 metų vasaros pabaigoje Kaune įvyko Lietuvos ir Baltarusijos KP konferencija, kuri išrinko Lietuvos Centro Biurą. A. Jakševičius nedalyvavo toje konferencijoje, bet buvo už akių išrinktas Centro Biuro nariu. Jam teko persikelti dirbti į Kauną.

Prieš vykdamas į Kauną, A. Jakševičius aplankė Raseinius, susitiko čia su K. Požela. Tuo metu partinės konferencijos nutarimu buvo organizuojamas Centro Biuro organo "Tiesos" leidimas. K. Požela jau turėjo iš Kauno atvežtą medžiagą pirmajam pogrindinės "Tiesos" numeriui. Per kelias dienas pirmasis "Tiesos" numeris Raseiniuose buvo išspausdintas, kaip prisimena A. Jakševičius, bene 300 egz. tiražu. Vykdamas arkliais A. Jakševičius su savo kecuriais pakeleiviais ši "Tiesos" tiražą nusižė į Kauną išplatinti.

Ligšiol nesurastas pirmasis pogrindinės "Tiesos" numeris. Kada gi jis išėjo? Archyvinėje medžiagoje pavyko surasti vieną A. Jakševičiaus pareiškimą, rašytą 1920 m. birželio 1 d. Smolenske. Jame A. Jakševičius nurodo, kad partijos nutarimu jis į Kauną atvyko ir pradėjo dirbti partijos Centro Biuro sekretorium 1919 m. rugsėjo

27 dieną. Ši data ir leidžia padaryti išvadą, kad pirmasis pogrindinės "Tiesos" numeris pasirodė 1919 m. rugsėjo pabaigoje, nes pirmojo numerio tiražas tą pačią rugsėjo 27 dieną buvo pristatytas į Kauną. Sekantis, antrasis, pogrindinės "Tiesos" numeris, kurio parengimo planas A. Jakševičiaus su K. Požela buvo aptartas Raseiniuose, išėjo lapkričio mėnesį. Jis yra saugomas Partijos istorijos institute.

Pogrindinis partijos Lietuvos Centro Biuras, vadovaujamas A. Jakševičiaus, 1919 metų rudenį ir 1920 metų pradžioje atliko svarbų darbą, sutelkdamas partines organizacijas po socialistinės revoliucijos Lietuvoje nuslopinimo. Jo iniciatyva buvo suorganizuota Kaune pirmoji, tiesa, dar primityvi pogrindinė spaustuvė, kurioje buvo leidžiami Centro Biuro, o taip pat Kauno komiteto vardu aktualiais klausimais komunistiniai atsišaukimai. Tuo laikotarpiu Raseiniuose išeidavo pogrindinė "Tiesa", o Kaune partijos remiamas ėjo legalus profsąjungų Centro Biuro laikraštis "Darbininkų gyvenimas". Šių leidinių redakcijoje teko dirbti ir A. Jakševičiui. Jam padėjo Justinas Bartkus ir kiti partiniai literatai.

Nepaisant reakcijos siautėjimo, partinės organizacijos gyvavo. Lenkų legionierių okupuotame Vilniuje dirbo partijos Vilniaus srities komitetas, vadovaujamas Kazio Giedrio. Partijos Telšių raikomui vadovavo Vladas Rekašius, Panevėžio raikomui — Eugenija Jankūnaitė. Šiaulių rajone dirbo Karolis Didžiulis, Emilija Šimaitė, Marijampolės rajone — Andrius Verbyla ir daug kitų partijos darbuotojų. Be organizacinio darbo, rajonų komitetai leido taip pat atsišaukimus. V. Rekašius Plungėje išleido dargi Lietuvos ir Baltarusijos Kompartijos Telšių raikomo laikraštį "Žemaičių komunistas". Partijos Suvalkijos raikomas nuo 1919 m. rugsėjo mėn. pradėjo leisti "Partijos žinias". Visur buvo platinama literatūra, pristatoma iš Smolensko ("Komunistas", įvairios brošiūros). Daug dėmesio buvo skiriama profsąjunginiam darbui.

1920 metų pradžioje Lietuvos partinei organizacijai iškilo nauji svarbūs uždaviniai. Buržuazinė vyriausybė paskelbė rin-

kimus į Steigiamąjį Seimą. Teko spręsti klausimą, ar turi Komunistų partija dalyvauti šiuose rinkimuose. Vasario mėn. 21-23 dienomis įvyko partinės organizacijos nelauktas Kauno įgulos kareivių sukilimas, kurį buržuazija netrukus numalšino. Kokios taktikos turėjo laikytis partinė organizacija šio sukilimo atžvilgiu?

Šiais svarbiais klausimais Lietuvos Centro Biure nebuvo vieningos nuomonės. Tuo tarpu pasitarti su V. Kapsuku, Z. Angariečiu ir kitais Centro Komiteto nariais, dirbusiais tuo metu Smolenske, nebuvo įmanoma, nes tebevyko Antantės sukurstytas karas prieš Tarybų Rusiją ir susisiekimas partiniu paštu vyko tik per kurjerius, kurių kelionė per frontą užtrukdavo ilgai.

Svarstydamas klausimą, ar dalyvauti Steigiamojo seimo rinkimuose, Kompartijos Lietuvos Centro Biuras dauguma balsų, priešingai A. Jakševičiaus pasiūlymui, nutarė rin-

kimus boikotuoti. Tuo metu dar ubvo laukiama naujo revoliucinio pakilimo, greitos revoliucijos pergalės. Kada atėjo iš Smolensko V. Kapsuko laiškas su patarimu dalyvauti Steigiamojo seimo rinkimuose, buvo jau per vėlu sudaryti ir įteikti kairiųjų darbininkų kandidatų sąrašus. Tuo būdu Komunistų partija Steigiamojo seimo rinkimuose nedalyvavo.

Susikomplicavus padėčiai, paaiškėjus konspiracijos taisyklių pažeidimo faktams Kauno partinėje organizacijoje, Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos Centro Komitetas nutarė kai kuriuos Lietuvos Centro Biuro narius, jų tarpe ir A. Jakševičių, atšaukti iš pagrindinio darbo. 1920 m. balandžio 4 d. Kaune įvyko partinė konferencija, kuri išrinko naują Centro Biurą. Konferencijoje ataskaitinį pranešimą apie Centro Biuro darbą padarė A. Jakševičius. Perdavęs partinius ryšius naujam Centro Biuro

PRIEŠ 40 METŲ DIDVYRIŠKAI ŽUVĘ KOVOTOJAI

1926 metų gruodžio mėn. smurtu pagrobusi šalies galią į savo rankas, fašistų valdžia nužudė Lietuvos darbininkų judėjimo vadovus: K. Poželą, J. Greifenbergerį, K. Giedrį ir Čiorną. (Ši atviruką parūpino ir išleido Lietuvių darbininkų klubas Maskvoje 1927 metais).

sekretoriui Kaziui Stasiuliui, A. Jakševičius balandžio 14 d. išvyko iš Kauno ir balandžio 29 d. pasiekė Smolenską. Partijos CK, apsvarstęs Kaune partinį darbą, padarė atitinkamus nutarimus.

Nuo 1920 metų antrosios pusės A. Jakševičiaus visuomeninė veikla susijusi daugiausia su pedagoginiu darbu mokykloje. Jis visada, kiek tai priklausė nuo jo, padėjo auklėti jaunąją kartą visų pirma lietuviškose mokyklose. Antai 1921 metais A. Jakševičius dalyvavo kuriant Maskvoje partinę tarybinę mokyklą Lietuvos politemigrantams, kurioje dėstė istoriją. Ši mokykla tų pat metų pabaigoje tapo Maskvoje sukurto Vakarų tautinių mažumų komunistinio universiteto lietuvių sektorium. Nuo 1921 metų pabaigos A. Jakševičius mokytojavo Sofeisko lietuvių mokykloje, Gomelio gubernijoje, 1923—1924 m. vadovavo partinei mokyklai prie Baltarusijos KP(b) Centro Komiteto. Įvykdžius 1924 m. Baltarusijoje rajonizaciją, A. Jakševičius dirbo Koidanovo rajono švietimo skyriaus vedėju, Borisovo apygardos švietimo skyriaus vedėju, o 1927—31 m. dirbo Minske Glavlito viršininko pareigose. 1931—1932 m. A. Jakševičius lietuviškojo savaitraščio "Raudonasis artojas" redaktorius, o po to mokytojas vidurinėse mokyklose.

A. Jakševičius prisidėjo prie lietuvių tarybinės kultūros ugdymo dar ketvirtajame šio amžiaus dešimtmetyje. Jis parašė knygėlę "15 metų proletarinės revoliucijos" (Minskas, 1932), parengė lietuvių pradinėms mokykloms, veikusioms Tarybų šalyje, "Elementorių" (Minskas, 1934), "Skaitymus" pirmiesiems mokymo metams (Minskas, 1934), išvertė į lietuvių kalbą K. Pautovskio apysaką "Kara-Bugaz", baltarusių vaikų rašytojo Janko Mauro apsakymą vaikams "KGD", keletą politinės literatūros knygelių.

Asmenybės kulto metais A. Jakševičius patyrė didelę nuoskaudą. 1936 m. lapkričio mėnesį jis buvo Minske represuotas ir pagal melagingą kaltinimą su grupe baltarusių rašytojų nuteistas 10 metų į darbo stovyklą. 1943 m. rugsėjo 5 d. jį paleido iš stovyklos kaip invalidą. A. Jakševičius apsigyveno Saratovo srityje ir iki 1956 me-

tų dirbo mokytoju Aleksandrovo Gajaus rajono vidurinėje mokykloje. Likviduojant asmenybės kulto padarinius, Baltarusijos TSR Aukščiausiasis Teismas 1954 m. gruodžio 29 d. peržiūrėjo A. Jakševičiaus bylą, ankstesnį teismo nuosprendį panaikino ir jį reabilitavo.

1957 metais A. Jakševičius atvyko į Tarybų Lietuvą ir apsigyveno Vilniuje. Jam buvo paskirta personalinė pensija.

Reikia pažymėti didelę A. Jakševičiaus pagalbą Partijos istorijos institutui. Jis padėjo nustatyti vietas, kur 1918 m. posėdžiauvo LKP pirmojo suvažiavimo dalyviai. Prie tų namų dabar prikaltos memorialinės lentos, o viename iš jų rengiamasi atidaryti memorialinį muziejų, skirtą LKP I suvažiavimui.

A. Jakševičius yra dažnas svečias mokslievių sambūriuose, kur jis dalijasi savo žiniomis apie revoliucinį judėjimą Lietuvoje. Jo straipsnius ir atsiminimus yra spausdinę "Tiesa", "Komunistas", "Sovetskaja Litva", "Tarybinis mokytojas", "Komjaunimo tiesa".

Už žymius nuopelnus tarybinės kultūros srityje ir reikšmingą revoliucinę bei visuomeninę-politinę veiklą vyriausybė suteikė Aleksandruvi Jakševičiui Lietuvos TSR nusipelnusio kultūros veikėjo garbės vardą.

Ilgametėje A. Jakševičiaus visuomeninėje veikloje buvo džiugių kūrybinio darbo metų, buvo ir kartaus susikrimitimo valandų, girdint nevisada pagrįstus kaltinimus. Tokiomis progomis A. Jakševičius rašė pareiškimus, pasiaiškinimus. Kada šiandien susipažįstame su tais A. Jakševičiaus dokumentais, turinčiais jau tam tikrą istorinę reikšmę, kada skaitome jo autobiografijas, parašytas prieš beveik penkiasdešimt metų ir dabar, ir sulyginame tai su žinomais partijos istorijos faktais, tai neišvengiamai prieiname vieną išvadą, būdingą visiems tiems dokumentams: **dorumas**. Šių dokumentų autorius rašė sąžiningai, primindamas savo nuopelnus, bet nenu tylėdamas ir savo darbo trūkumų bei klaidų. Už politinį sąžiningumą ir pilietinį durumą jubilias tikrai yra vertas gilios pagarbos.

Narsioji liaudis nugalēs

PRANAS ULEVIČIUS

Narsiosios ispanų liaudies kovų už laisvę istorijoje yra daug puikių puslapių. 1930 metais liaudis nuvertė karinę Primo de Riveros diktatūrą ir 1931 metais išvijo iš šalies karalių Alfonsą XIII ir paskelbė Ispanijos respubliką. Tačiau sudaryta respublikos buržuazinė vyriausybė nesiėmė išspręsti pribrendusių šalies problemų. Po aštrių politinių kovų 1936 metais sausio mėnesį pažangiosios liaudies jėgos sudarė liaudies frontą, kuris tų pat metų vasario mėnesį per rinkimus į Ispanijos kortesus (parlamentą) laimėjo. Liaudies frontas gavo 268 deputatų vietas iš 473. Po pergalės Liaudies frontas sudarė respublikos vyriausybę, kuri ėmė rūpintis žemės reforma, nacionalinėmis mažumomis, švietimu ir vykdyti kitus demokratinius per-
tvarkymus.

Visa tai nepatiko stambiais kapitalistams ir reakcinei karininkijai, kurie, padedami italų ir vokiečių fašistų, ėmė ruošti sąmokslą prieš teisėtą respublikos vyriausybę. Jie norėjo ginklu sulaukyti demokratinės revoliucijos vystymąsi, atstatyti fabrikantų, feodalų privilegijas, siekė įvesti Ispanijoje reakcinių karininkų diktatūrą. 1936 m. liepos mėnesio 18 d. jie sukilo. Liaudies fronto organizacijų vadovaujama liaudis ryžtingai stoji ginti savo užkariavimų. Madride, Barcelonoje, Bilbao, Valencijoje ir kituose miestuose darbo žmonių būriai sutriuškino sukilėlius. Liaudies fronto vyriausybė būtų nugalėjusi maištininkus, jeigu ne tiesioginė Vokietijos ir Italijos intervencija.

Sukilusių generolų kariuomenė ir fašistinių valstybių ekspedicinių korpusų armija su stambiais aviacijos, tankų, ar-

tilerijos daliniais ėmė kariauti prieš Ispanijos liaudį ir jos vyriausybę. Tuo tarpu Anglija, Prancūzija ir kitos kapitalistinės valstybės Ispanijos respublikos atžvilgiu laikėsi taip vadinamos "nesikišimo" politikos. Buvo uždaryta Prancūzijos-Ispanijos siena, karo laivai blokavo Ispanijos vyriausybės žinioje esančius uostus. Tarybų Sąjunga demaskavo

Pranas Ulevičius

"nesikišimo" politiką ir reikalavo leisti teikti paramą teisėtai Ispanijos vyriausybei.

Pradžioje prieš sukilusius reakcionierius ir interventus kovojo ginkluoti darbo žmonių būriai. Jiems padėjo jūrininkai. Didžioji Ispanijos karo laivyno dalis liko ištikima Liaudies fronto vyriausybei. Vėliau buvo sudaryta liaudies kariuomenė. Respublikos gynėjams trūko karo lėktuvų, tankų, ir kitos rūšies ginklų, dėl to sukilėliai tikėjosi greitos per-

galės. Pagrindinis jų smūgis buvo taikomas į šalies sostinę Madridą. Tačiau liaudies ryžto dėka priešas buvo sulaukytas prie pat sostinės. Buvo atmušti priešo puolimai ir kitose vietose. Šūkis "No pasaran!" (Jie nepraeis!) tapo didvyriškos Ispanijos liaudies kovos simboliu.

Ispanijos liaudies kova prieš sukilėlius ir interventus turėjo pasaulinę reikšmę. Nebuvo nė vienos šalies, kur demokratijos ir taikos šalininkai nepareikštų solidarumo kovojančiai Ispanijos liaudžiai. Vienas ryškiausių proletarinio solidarumo pavyzdžių buvo Internacjonalinių brigadų organizavimas Ispanijoje. Jas sudarė savanoriai, atvykę iš 54 pasaulio šalių. Tarybų Sąjunga teikė paramą Ispanijos vyriausybei maistu, ginklais ir specialistais.

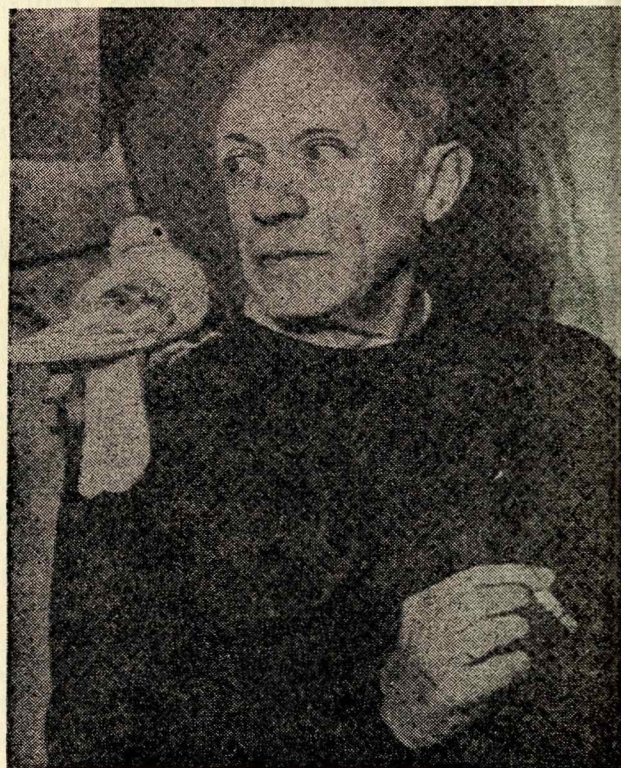
Pažangieji Lietuvos darbo žmonės ir užsienio lietuviai, sekdami kitų tautų pavyzdžiu, ne tik rėmė Ispanijos liaudį, bet, nepaisydami kliūčių, vyko į Ispaniją savanoriais kovoti su fašizmu. Internacjonalinėse brigadose buvo daugiau kaip šimtas lietuvių. Ispanijoje lietuviai nesudarė atskiro karinio dalinio. Jų daugiausia buvo Dombrovskio ir Linkolno brigadose. Lietuvių buvo ir ispanų kariniuose daliniuose.

Turimais duomenimis lietuviai nuvyko į Ispaniją iš šių šalių: Iš Anglijos—1, iš Argentinos—24, iš Austrijos—2, iš Brazilijos—5, iš Italijos—1, iš Jungtinių Amerikos Valstijų—20, iš Kanados—8, iš Lietuvos—19, iš Liuksemburgo—1, iš Palestinos—1, iš Prancūzijos 8, iš TSRS—2, iš Vilniaus krašto—9. Iš viso 101 savanoris. Iš jų 29 žuvo Ispanijos frontuose, 7 dingo be žinios. Į Ispaniją važiavo daugiausia revoliucinio judėjimo dalyviai, antifašistai. Štai keletas jų:

Aleksas Jasutis, mokydamasis Šiaulių gimnazijoje įsijungė į revoliucinį judėjimą. Už tai apie šešerius metus kalintas. Paleistas iš kalėjimo vėl išitraukė į revoliucinę veiklą. Po kurio laiko vėl suimtas ir ištremtas į Kalvariją (dabar Kap-

suko rajonas), vėliau į Liubavo miestelį. Iš čia pabėgo į Lenkiją, kur buvo suimtas, kalintas ir po to gražintas į Lietuvą. Lietuvoje vėl suimtas. Pabėgęs iš policijos daboklės, gyveno slapta Kaune ir dirbo revoliuc. darbą, reiškėsi kaip žurnalistas ir rašytojas. 1937 m. pradžioje per Klaipėdą nuvyko į Ispaniją. Dimitrovo internacionalinės brigados karys. Lietuvos ir užsienio lietuvių spaudoje randame A. Jasučio poezijos ir prozos kūrinių Ispanijos pilietinio karo temomis. 1938 m. balandžio 2 d. A. Jasutis žuvo netoli Morelijos miestelio, Aragono fronte.

Pranas Palubeckas Reseinių apskrityje 1931 m. priimtas į Lietuvos Komunistų partiją. 1933 m. už revoliucinę veiklą kalintas. Nuo 1935 m. Lietuvos Komunistų partijos Seredžiaus parajonio komiteto sekretoriaus pavaduotojas, Seredžiaus Liaudies fronto komiteto vado-

Pablo Picasso

Ižymusis pasaulinio masto dailininkas, kuriam šiemet sukako 85 metai amžiaus.

vas. 1936 m. policijos persekiojamas, kurį laiką slapstėsi ir tu pat metų rudenį nuvyko į Ispaniją. Linkolno internacionalinės brigados karys. 1937 m. vasario 12 d. sunkiai sužeistas Charamos fronte. Mirė Madrido ligoninėje.

Pranas Pivariūnas 1929 m. iš Pivorių kaimo (Ignalinos rajonas) emigravo į Argentiją. Dalyvavo pažangiose Buenos Aireso lietuvių organizacijose, buvo metalistų profsajungos aktyvistas. 1935 m. priimtas į Argentinos Komunistų partiją. Už revoliucine veiklą ne karta suimtas ir kalintas Vilja Devoto kalėjime. 1937 m. nuvyko į Ispaniją. Dombrovskio internacionalinės brigados karys. Fronte jam suteiktas seržanto laipsnis. Ebro fronte sunkiai sužeistas, 1938 m. mirė ligoninėje.

Lietuvos darbo žmonės su dideliu susidomėjimu sekė įvykius Ispanijoje ir džiaugsmingai sutikdavo kiekvieną Liaudies fronto vyriausybės laimėjimą. Lietuvos ir užsienio lietuvių komunistinė ir pažangioji spauda plačiai nušviendavo Ispanijos liaudies kovas, sistemingai spausdino medžiagą iš kovos frontų ir ragino sekti jų pavyzdžiu kovoje prieš fašistinę Lietuvos valdžią.

Ispanijos liaudies ginkluota kova truko apie trejus metus. Ispanai, gindami savo demokratinius iškovojimus, taip pat gynė savo šalies nepriklausomybę. Tai suteikė Ispanijos karui nacionalinio revoliucinio išsivadavimo karo pobūdį. Liaudies fronto vyriausybė ir sunkaus karo ugnyje vykdė socialinius pertvarkymus. Daugiau kaip penki milijonai hektarų dirbamos žemės buvo atiduota mažžemiams ir bežemiams, nacionalizuota stambioji pramonė, bankai ir t.t.

Isigalėjus Franko fašistinei diktatūrai, Ispanijos liaudis nenuleido rankų. Kovojanči liaudis nenugalima. Ispanijos Komunistų partija ir kitos antifrankistinės organizacijos atliko didelį darbą, telkdamos liaudį į kovą su Franko reži-

mu. 1947 m. įvyko visuotinis darbo žmonių streikas Bilbao mieste, 1951 m. — Barcelonoje, 1953 m. — Baskų krašte, 1956 m. ir 1959 m. stambiuose pramonės centruose. Studentų streikai Madrido, Barcelonos ir kituose universitetuose. Savo ekonominius reikalavimus darbo žmonės jungia su kova už teisę streikuoti, už visuotinę politinių kalinių amnestiją. Pastaraisiais metais didelį pasitikėjimą igijo profsajungų opozicija, kuriai vadovauja pačių darbininkų išrinktos komisijos. Darbo žmonės kovoja už kolektyvinių sutarčių sudarymą, jų atnaujinimą. Šių metų birželio 28 d. daugiau kaip dviejų tūkstančių darbininkų demonstracija nužygiavo Madrido gatvėmis prie Darbo ministerijos su peticija, kurią pasirašė trisdešimt tūkstančių žmonių. Peticijoje sakoma:

“Mes reikalaujame laisvių, kurias darbo žmonės jau iškovojo visame civilizuo-tame pasaulyje.”

Liaudies antifrankistini judėjimą remia ir Ispanijos akademinis jaunimas. Studentai reikalauja teisės organizuoti draugijas, kovoja už amnestiją įkalintiems studentams ir dėstytojams, už demokratijos atkūrimą šalyje. Antifrankistinėje opozicijoje dalyvauja ir kai kurie katalikų sluoksniai.

Nuo Ispanijos nacionalinio revoliucinio išsivadavimo karo pradžios praėjo trisdešimt metų. Per tą laiką praūžė fašistinių valstybių sukelta antrojo pasaulinio karo audra. Buvo sutriuškinta fašistinė Berlyno-Romos-Tokijo ašis. Susidarė keliolika socialistinių valstybių. Dauguma Afrikos ir Azijos tautų išsikovojo nepriklausomybę. Visame pasaulyje išaugo taikos ir demokratijos šalininkų jėgos. Pasaulyje, kuriame be paliovos stiprėja socializmo ir demokratijos jėgos, fašistinis Franko režimas neturi ilgesnės egzistencijos galimybių. Nebetoli ta diena, kai laisvę išsikovos ir narsioji Ispanijos liaudis.

Akių liga gliaukoma

Gliaukoma yra sunkus regėjimo organo susirgimas, kurio negydant, galima apakti. Liaudyje šis susirgimas dažnai vadinamas "žaliuoju vandeniu", nes juo sergant, vyzdys šviečia geltonai žalia spalva. Ši liga neužkrečiama.

Sergant gliaukoma, akių viduje gaminasi daug skysčių, kurie pakelia akies spaudimą. Tai paveikia regimąjį nervą, kuris ima nykti, ir žmogus, jei jis nesigydo, pamažu netenka regėjimo.

Susirgimo atvejai dažnesni vyresnio amžiaus žmonių tarpe, ypač jų padažnėja penktame—septintame dešimtmetyje. Jauni žmonės gliaukoma rečiau serga.

Skiriama pirminė ir antrinė gliaukomos rūšys. Pirminė gliaukoma paliečia abi akis, nors susirgimo pradžioje ligos simptomai gali pasireikšti vienoje akyje, o tik vėliau paprastai susergera ir antroji akis.

Antrinė gliaukoma išsivysto po kai kurių sunkių anksčiau buvusių akių susirgimų arba sužeidimų, dėl kurių išsivystę randai ar suaugimai padidina akispūdį.

Sergant pirmine gliaukoma, skiriamos dvi susirgimo formos: paprastoji ir stazinė (užtvenkinė). Ypač ligoniui pavojinga paprastoji forma, kurios metu jis nesiskundžia gliaukoma būdingais reiškiniais, pakitimai priekinėje akies obuolio dalyje būna neryškūs, ir kartais net akispūdis išsilaiko normalus. Pamažu silpstant regėjimui, ligonis kreipiasi į akių ligų gydytoją, tačiau, net ir taikant gydymą, matymo jau negalima atitaisyti, nes regimojo nervo skaidulos yra nebepataisomai suvytusios. Todėl ypač svarbu ligoniui anksti kreiptis į polikliniką, pastebėjus, kad ir nežymų regėjimo sutrikimą.

Sirgdamas stazine gliaukomos forma, ligonis skundžiasi galvos skausmais, ypač kaktos srityje, retkarčiais užėinančiais akių aptemimais, matymu lyg pro rūką, atsirandančiais spalvotais ratilais apie šviesos šaltinį. Galvos skausmai prasideda rytais, atsibudus, bet jie gali praeiti nuo vaistų, taikomų galvos skausmams malšinti. Todėl pasireiškiant tokiems negalavimams, reikia kreiptis į akių ligų gydytoją ir atlikti gliaukomai nustatyti reikalingus tyrimus. Diagnozavus gliaukoma, reikia griežtai laikytis gydytojo nurodymų.

Tačiau nemaža ligonių susirgimo pradžioje nesiskundžia minėtaisiais gliaukoma būdingais reiškiniais. Jie kreipiasi į gydytoją dėl akių traiškanojimo, perštėjimo, susilpnėjusio matymo skaitant.

Ypatingą dėmesį reikia atkreipti į asmenis, kurie kasmet, silpnėjant regėjimo aštrumui, keičia darbinus akinius. Tai irgi gliaukomos požymis.

Neradus akispūdžio pakilimo, ligonis toliau turi likti nuolatinėje gydytojo priežiūroje, nes iš vienkartinę apžiūros duomenų išvadų padaryti negalima. Didelę klaidą daro ligoniai, kurie neklauso gydytojo patarimų ir nesilanko poliklinikoje nustatytomis dienomis, o tik progresuojant ligai ir blogėjant matymui, pradeda ieškoti gydytojo pagalbos.

Nesilaikant nustatyto režimo ir gydymo, esant staigiems nerviniams sukrėtimams, nuolatiniam pergyvenimui, ligonį gali ištikti gliaukomos priepuolis. Priepuolis prasideda bendru negalavimu, vėmimu, smarkiais galvos skausmais, kurie pereina į akį, dantis, žandikaulius. Skausmų nesumažina net morfijus. Aprašyti simptomai sudaro organizmo sunkaus bendro susirgimo, apsinuodijimo

vaizdą. Matymas silpnėja ir gali telikti tik šviesos jutimas, akis parausta, būna kieta kaip akmuo, išsiplečia vyzdys. Akispūdis smarkiai padidėja. Tokiais atvejais išgelbsti regėjimą ankstyva ir tiksli dignostika, laiku pradėtas gydymas. Ligoniiui padeda centrinę nervų sistemą raminą vaistai — bromidai, nuskausminimo priemonės, migdomieji vaistai. Nesveikosios akies smilkinio srityje patatomos dėlės, skiriamos karštos vonios kojoms. Į nesveiką akį lašinami miotikai (vaistai, kurie siaurina vyzdį) kas $\frac{1}{2}$ —1 val. Užtrukus priepuoliui, negelbstint vaistams, po vienos—dviejų parų akis operuojama: priešingu atveju, laiku nesumažinus akispūdzio, pradeda vysti regėjimo nervas ir žmogus lieka aklas visam gyvenimui.

Vaistus, sergant gliaukoma, tenka vartoti visą gyvenimą. Jei lašinant lašus, akispūdis tampa normalus, toks gydymas ir toliau tęsiamas, sekant ligonį ambulatorijoje.

Sergant gliaukoma, geriau vengti nės-tumo, tačiau pastojus, nebūtina jį nu-traukti. Nereikia susirgimo metu vengti fizinio darbo, nes raumenų darbas mažina akispūdį. Vyresnio amžiaus žmo-nėms patartini ilgalaikiai pasivaikščioji-mai. Draudžiama dirbti pasilenkus — skalbti, valyti grindis. Reikia vengti ner-vinių pergyvenimų, susijusių su baime, pykčiu, azartinių žaidimų, sukrečiančių kinofilmų.

Didelę reikšmę turi poilsis, miegas. Miegoti reikia ne mažiau kaip 8—10 val. per parą, gulint ant kelių pagalvių, nes kraujo pritekėjimas į galvą kenksmingas gliaukomai.

Tuo pačiu tikslu patartina dažnai val-gyti naudojant nedaug maisto: tuo būdu kraujo daugiau priteka į skrandį. Nega-lima naudoti sūraus, aštraus, rūkyto maisto, kuris sukelia troškulį. Skysčiai drauge su sriuba apribojami iki 4—5 stiklinių dienai. Patartina naudoti virtą

maltą mėsą. Mėsiškus ir žuvies gami-nius reikia vartoti ne daugiau kaip ke-turias dienas per savaitę. Be to, rekomen-duojama naudoti daugiau vitaminingų vaisių ir daržovių. Pavasarį ir žiemą, kai jų stinga, galima naudoti vaistinėse parduodamus vitaminus.

Vakarais negalima sėdėti tamsoje, nes patamsyje išsiplečia vyzdžiai ir pakyla akispūdis, todėl kambarys turi būti ge-rai apšviestas.

Lankyti kinoteatrą patartina ne daž-niau kaip vieną kartą per savaitę, prieš filmą ir po jo įlašinus paskirtus vaistus. Televizorius žiūrimas apšviestame kam-baryje ir iš tolimiausio atstumo.

Ligoniams nepatartina nešioti tamsius akinius, kurie praplečia vyzdžius, nepa-tartina būti saulėje, degintis plažėje, nes dėl to taip pat padidėja kraujo kiekis galvoje ir pakyla akispūdis. Saulėje ga-lima nešioti žalius akinius, nes žalia spalva mažina akispūdį. Plažėje galima būti iki 10 val. ryto ir po 18 val. Maudytis šaltesniame kaip 18° vandenyje ne-patartina, nes šaltas vanduo sukelia kraujo indų spazmus, ir gali įvykti gliaukomos priepuolis. S a n a torijose draudžiama maudyti karštesnėse kaip 30° voniose ir taikyti purvo procedūras, užimančias daugiau kaip trečdalį kūno.

Kadangi alkoholis ir rūkalai nuodija organizmą, sukelia kraujagyslių pakiti-mus ir neigiamai veikia regėjimo nervą, yra draustini gliaukoma sergan-tiems žmonėms.

Jeigu gydytojo nustatytas režimas ne-sumažina akispūdzio, reikia atsigulti į li-goninę. Negalima atsisakyti siūlomos akių operacijos. Laiku atlikta operacija ne tik išgelbsti regėjimą, bet dažnai lik-viduoja gliaukomos priepuolius ir ligo-niui kartais visam gyvenimui normali-zuoja akispūdį.

Gyd. M. TORNAU

Vilnius

A. Venclovos memuarus vertinant

Šįmet Vilniaus leidykla "Vaga" išleido storą 620 pusl. T. Lietuvos Nusipelnusio liaudies rašytojo **Antano Venclovos** knygą— "**Jaunystės atradimas**", kuri yra lyg ir tęsinys kiek anksčiau išėjusio jo biografinių apybraižių bei autobiografinių išgyvenimų veikalų— "**Pavasario upė**". Pirmoji knyga buvo parašyta beletristiškai, daugiausia remiantis savo atsiminimais. "**Pavasario upės**" autorius stengėsi parodyti savo kartos kaimo žmonių kelią iš tamsos į šviesą, į kultūrą bei pažangą; jos spindis siekia 1925 metų pabaigą. Gi pastaroji knyga, "**Jaunystės atradimas**", apimanti 1925-1940 m. periodą, rašyta jau kitokiu metodu—remtasi daugiau dokumentalia, o vietomis net publicistine medžiaga.

Knygos "**Pratarmėje**" gerb. autorius sako:

"Laikas bėga. Jo kaskart lieka mažiau. O kai pažvelgi atgalios—kelias vingiuoja per metus, įvykius, žmones ir nyksta už tolumo vaikystės horizonto..."

Mano karta metai iš metų retėja. Artimiausių draugų—Petro Cvirkos, Salomėjos Nėries, Jono Marcinkevičiaus, Kazio Borutos, Vinco Žilionio, Jono Šimkaus—jau nebėra. Kai kurie jų rengėsi pavaizduoti savo kartos kelią, bet nesuspėjo."

Galima dar pridėti, jog mirė ir kiti jo kartos poetai bei prozininkai: V. Mozūriūnas, B. Pranskus-Žalionis, Liudas Gira, amerikiečių gerbiamas d-ras J. Kaškiaučius ir kt.

Autorius nepamiršta ir savo laikotarpio pažįstamų klasiškų: Maronį-J. Maciulevičių, Vaižgantą-J. Tumą, Krėvę-V. Mickevičių, B. Sruogą, K. Binkį ir kitus.

Antanas Venclova yra Suvalkijos kapsas, gimęs Trempinių kaime. Baigęs Marijampolės (dabar Kapsukas) gimnaziją, jis studijavo literatūrą Kauno universitete. Jį baigęs, mokytojavo Klaipėdos gimnazijoje, kol tą miestą Smetona atidavė Hitleriui. Grįžęs į Kauną, buvo paskirtas "Aušros" berniukų gimnazijos mokytoju, kol diktatoriaus A. Smetonos įsakytas to meto švietimo ministras K. Jokantas jį iš tų pareigų pašalino. O tai įvyko dėl to, kad literatūros almanacho "**Prošvaistė**" ketvirtoje knygoje, **cenzurai leidus**, buvo išspausdintas A. Venclovos antifašistinis eilėraštis "**Pro karo dūmus**". Netekęs mokytojo vietos, jis redagavo "**Lietuvos žinių**" literatūros skyrių, kol 1940 m. Lietuvoje įsikūrė tarybinė santvarka ir jis buvo paskirtas švietimo ministru.

Rašyti A. Venclova pradėjo būdamas dar gana jaunas. Marijampolės gimnazijoje besimokydamas, jis savo eilėraščius ir kitus rašinėlius spaudino Kasto Stikliaus leidžiamam laikraštukui "**Šešupės bangos**", žinoma, be honoraro (atlyginimo). O gyventi reikėjo. Iš tėviškės nedaug ką gaudavo.

Besimokydamas Kauno universitete, jis buvo gavęs raštininkėlio vietą žemės ūkio ministerijoje, bet ten jį, kaip literatūroje besireiškiantį ra-

dikalą, klerikalai ilgai nelaukė, jie protegavo savuosius—ateitininkus ir kitus. Netekęs ir šio menko uždarbio, Venclova dažnokai turėjo ir pusbadžiai pagyventi.

Tačiau palaiptam jį vardas, kaip pažangaus literatūro rašytojo, kilo: išėjo viena kita jo eilėraščių knygelė ar apysakų rinktinė; didesnieji laikraščiai pradėjo jo raštus domėtis ir už juos atlyginti, jam buvo pavesta kitų leidinių redaguoti, rašyti recenzijas, apžvalgas bei kritikas ir panašiai. Tokiu būdu jis sugriebdavo keletą litų ir galėjo šiaip taip verstis.

Dirbdamas literatūros lauke, A. Venclova pasipažino su kitais to meto plunksnos darbininkais: Vincu Žilioniu, Jonu Šimkum, Kaziu Boruta, T. Tilvyčiu, Jonu Marcinkevičium, P. Cvirka, K. Korsaku, V. Drazdausku, J. Petrėnu, A. Rimydžiu, H. Radausku ir kitais. Kai kurie jų buvo futuristinio žurnalo "**Keturi vėjai**" (1920 m.) bendradarbiai. A. Venclovai su jais buvo nepakeliui: jis buvo pažangus realistas, prie komunistų artėjantis radikalas. Žinoma, aiškios komunistinės bazės jis dar buvo neapčiuopęs, bet buvo aiškus antiklerikalas, o vėliau antifašistas. Tas kelias jį suartino su komunistais ir atvedė į marksistinį gyvenimo vertinimą.

1930-31 m. Kaune pasirodė jaunųjų aktyvistų-pažangiečių žurnalas "**Trečias frontas**", redaguojamas A. Venclovos. Pirmaeiliai jo sandarbininkai buvo J. Šimkus, K. Korsakas,

K. Boruta, P. Cvirka, V. Drazdauskas, Jonas Marcinkevičius ir kiti. Prie jų vėliau prisidėjo ir nuo klerikalų pasitraukusi įžymi poetė Salomėja Nėris. Žurnalo išėjo vos 5 numeriai. 6-7 numerį, jau paruoštą ir suredaguotą—pasmaugė fašistinė "laisvos" Lietuvos cenzūra.

"Trečias frontas" nuo pat savo gimimo dienos turėjo daug priešų. Jį persekiojo ne tik smetoninė cenzūra ir dešinioji spauda—jį denuncijavo ir provokavo klerikalai, tautininkai ir net kai kurie socialdemokratai. Priedui dar—jį aštriai puolė ir Maskvoje ejęs žurnalas "Priekalas", kurį redagavo B. Pranskus-Žalionis. "Priekalas" traktavo "Trečią frontą" kaip oportunistinį, nepakankamai revoliucinį leidinį. Apie tai A. Venclova savo knygos psl. 233 rašo:

"Kai fašistinė Lietuvos spauda 'Trečią frontą' puolė ir, kiek galėdama, koneveikė, cenzūra jį negailestingai braukė ir žalojo, — 'Priekalas', užuot teisingai įvertinęs susidėjusią padėtį, mus stūmė nuo savęs. Maža to. Buržuazinė Lietuvos spauda persispausdinėjo 'Priekalo' kritikas, tuo duodama progos fašistams ir klerikalams šaipytis iš trečiafrontininkų veiklos. Mūsų būklė iš tikrųjų darėsi tragiška. Ir jei geriausiai žurnalo bendradarbiai nepakriko, nenuėjo į fašistų lagerį (išskiriant vieną Raulą), tai, man rodos, tik dėl to, kad jie nuoširdžiai tikėjo didžiuoju socializmo idealu, Tarybų Sąjungos keliu, skaitė rusų tarybinę spaudą."

Literatūriniu požiūriu, "Jau nystės atradimas" yra knyga be priekaištų: kalba graži,

sklandi, skaitosi lengvai, stilius geras. Knygos pabaigoje gerb. autorius stambiais štrichais nupaišo ir kelių savo amžininkų portretus. Apie rašytoją Vaižgantą (kun. J. Tumą) A. Venclova sako:

"Tumas buvo žmogus paprastas, atviras ir nuoširdus. Tačiau jis buvo savo klasės atstovas. Savo kūryboj jis tos klasės ideologijos rėmų stengėsi niekad nesulaužyti. Teigiamai vertinant subjektyvias Tumo būdo savybes, jokių būdu negalima užmiršti ir jo objektyvaus vaidmens buržuazinėje Lietuvoje."

Gi kai kanauninkas J. Tumas 1933 m. mirė, tai jo konfratras rašytojas-poetas prelatas A. Dambrauskas-Jakštas "Draugijoje" rašė, jog Tumas buvęs blogas kunigo pavyzdys, kad jis kunigo sutanoje vos tik išsilaikęs, kad jis buvo per daug supasaulietėjęs ir pan. Mat, jis sutuokdavo jaunavedžius bažnyčioje be ausinės išpažinties atlikimo; tas labai pykino kitus, smalsesnius kunigus.

Labai charakteringą "štrichą" autorius pridėda ir prie savo gero draugo rašytojo Pe-

tro Cvirkos portreto. P. Cvirka, atsimindamas savo sunkias dienas, kartą jam prisipažinęs:

"Tu negali įsivaizduoti, ką aš aną dieną išgyvenau 'žiburėlyje' Studentas Tijūnėlis, matydamas, kad aš negaliu išeiti į miestą—mano kelnės pasidarė skylėtos kaip senas rėtis—padovanojo man senas kelnes. Ir vėliau, už kažką ant manęs supykęs, prie visų draugų jisai pareikalavo, kad aš jam atiduočiau jo brangiąją dovaną... Jis tyčiojosi iš manęs kaip iš elgetos. Aš norėjau pagriebti taburetę ir užmušti jį vietoje... Visi pilna gerkle ėmė iš manęs juoktis ir tyčiotis. Aš negalėjau... aš užsidariau savo kambarėlyje ir, įsikniaubęs į priegalvį, ilgai verkiau kaip mažas vaikas."

Tai liūdna gyvenimo tragedija, kurią teko išgyventi ne vienam to meto neturtingam studentui!

Reikia tikėtis, kad rašytojas A. Venclova mums pateiks daugiau šios rūšies knygų. Lauksime.

Mislinčius

TURINYS

Nesakykit, kad aš senas. Eilėraštis. St. Matulaitis	68
Vietnamas, dvi kontribucijos. Eilėraščiai. R. Baranikas ..	68
Mūsų pačių reikalais. R. Mizara	99
Margaret Sanger. K. Petrikenė	101
Lenkijos lietuviai. Vincas Martinkėnas	103
Janinos Narkevičiūtės portretas. A. Petrika	107
Įdomi akimirka lietuvių kultūros istorijoje. A. Gudaitis ..	110
Solveiga. Eilėraštis. R. Bernatavičiūtė	112
Staliai. Eilėraštis. Vladas Šimkus	114
Lietuvos darbininkų judėjimo veteranas. R. Šarmaitis ..	115
Narsioji liaudis nugalės. Pr. Ulevičius	121
Akių liga gliaukoma. D-ras M. Tornau	124
A. Venclovos memuarus vertinant. Mislinčius	126
Gimtinė. Eilėraštis. Jonas Lapašinskas.	128

G I M T I N Ė

Visada,
 Kai man tenka kur nors iškeliauti,
 Nors trumpai atsiskirti
 Su tavim,
 Mano žeme gimtoji,
 Man krūtinėj kažko ir graudu, ir sunku.
 Vis girdžiu
 Kieme girgždančią svirtį
 Ir kolūkio vaikus,
 Kaip mokykloj varpeliais kvatoja,
 Aš regiu —
 Mielos akys vis žiūri iš gimtosios pirkelės
langų...

Ten mama,
 Sengalvėlė brangiausia,
 Mano laimei
 Mane tebemyli,
 Ir nelaimei —
 Ji netekti manęs nebeturi jėgų.
 O ir aš,
 Kaip toli aš nuo jos,
 Mylimos,
 Nukeliausiu,
 Akyse man vis degs jos galvelė pražilus,
 Jos plaukai,
 Aptaškyti sidabro sniegu...

Ten draugai,
 Su kuriais kartu augau,
 Ir kartu apie didelę laimę svajojau
 Prie spinksulės
 Ilgiausiais rudens vakarais.
 Ir visi pažadėjom tada
 Mūs draugystę ligi karsto išsaugot,
 Ir išsaugot
 Didžiausią troškimą artojų,
 Kad žērėtų languos šviesesni žiburiai...

O brangus,
 Mano kaime gimtasis,
 Su žaliosiom berželių kepurėm,
 Tie nameliai seni,
 Su šiaudų,
 Ir nauji —

Jau su čerpių stogais.
 Niekur aš
 Šitiek laimės,
 Ir tiek džiaugsmo, kančios nesurasiu,
 Ir padangės melsvos,
 Tarsi Baltijos jūra,
 Ir pievelės rasotos,
 Su čiobrelių kvapu
 Ir žiogais...

Ten rugiai
 Vėjui pučiant šnarėdami supas ir supas,
 Vėjas obelis purto,
 Kvepia duona
 Laukai
 Ir aruodai kolūkio pilni.
 Ir linksmai
 Skamba dainos palankėj
 Prie upės,
 Kaip užarę vargus,
 Tamsią praeitį, skurdą,
 Neša laimę giminėn
 Iš laukų
 Kolūkiečiai jauni ir seni...

Visada,
 Kai man reikia kur nors iškeliauti,
 Nors trumpai atsiskirti
 Su tavim,
 Mano žeme gimtoji,
 Man krūtinėj kažko neramu, nejauku.
 Man sunku suvaldyti
 Ir apginti
 Nuo ilgesio širdį,
 Ir pamiršt kieme girgždančią svirtį,
 Takelius tuos, kur vaikas bėgiojau...
 Nes visur,
 Kur tik aš bekeliaučiau,
 Mane šaukia atgal
 Ir berželiai gimtinės balti,
 Ir saulelė balta
 Iš motulės sidabro plaukų.

Jonas Lapašinskas

Vilnius